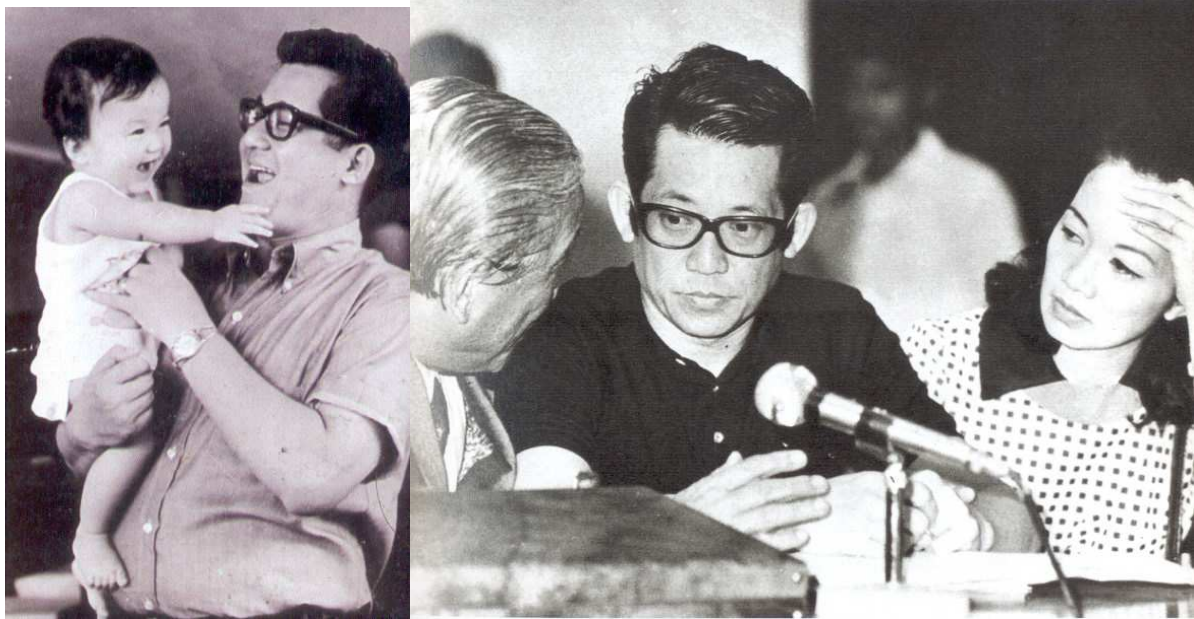

NINOY AQUINO: LIWANAG SA DILIM
Ang Laban ng Dakilang Tarlakin Mula sa Piitan (1972 – 1980)¹

Michael Charleston “Xiao” B. Chua
Pamantasang De La Salle Maynila
Pangalawang Pangulo, Philippine Historical Association

Kaliwa: Si Ninoy Aquino at ang kanyang anak na si Kris bago ipatupad ang Batas Militar noong 1972.

Kanan: Ang Liwanag sa Dilim, kasama ang kanyang “source of strength” na si Cory ang kanyang abogadong si Sen. Lorenzo Tañada sa paglilitis na militar. (Mga larawan mula sa Ninoy: Ideals and Ideologies (1932-1983) ng Benigno S. Aquino, Jr. Foundation, 1993.)

“Hindi lahat ay natutulog sa gabi ng ating mga ninuno.”²

- José Rizal

“Ang dakilang tao ay bunga ng pagtatagpo ng dakilang talino at dakilang pagkakataon.”³

-Napoleon

¹ Nirebisang monograp na unang nalathala sa Bernie S. de Vera, Rizal P. Valenzuela at Michael Charleston B. Chua, *Mga Dakilang Tarlakin* (Diliman, Lungsod Quezon: Bahay Saliksikan ng Tarlakin (BaTak) at Balanghay Kalinangan (BangKa)), 2007, 4-88. Unang isinumite kay Dr. Dante L. Ambrosio para sa klase ng Kasaysayan 112 (Kasaysayan ng Kontemporaryong Pilipinas), Ikalawang Semestre, 2004-2005 sa Unibersidad ng Pilipinas sa Diliman. Nilathala para sa *cyberspace* pamamagitan ng Scribd bilang paggunita sa ika-28 anibersaryo ng pagkamartir ni Ninoy Aquino, ika-21 ng Agosto, 2011.

² José Rizal, *Noli Me Tangere*, Antolina T. Antonio at Patricia Melendrez-Cruz, *trans.* (Maynila: Nalandangan, Ink., 1992) p. 182.

³ Mula sa “Ninoy: The Heart and the Soul,” dokumentaryong isinulat ni Teodoro C. Benigno.

I. Gabi ng Lagim⁴

12:10 ng madaling araw, Ika-23 ng Setyembre, 1972, sa Silid 1701 ng Manila Hilton: Habang nagpupulong ang ilang mga miyembro ng Senado at ng Kamara ukol sa *New National Tariff Code*, bigla na lamang sumigaw ang senador na si Benigno “Ninoy” S. Aquino, Jr. sa kanyang kausap sa telepono, “Pumanhik ka!” Matapos noon, nagpasama siya sa kanyang kasamang senador, si John Osmeña, sa banyo.

Matapos nilang mag-usap doon, lumabas sila at sinabi sa kanilang mga kasama na idineklara na ni Marcos ang Batas Militar at aarestuhin na siya, “Nasa ibaba na at naghihintay ang grupong aaresto sa akin. Ngunit sinabi ko kay Kol. Gatan na pumanhik dito at siya mismo ang humuli sa akin.” Kanyang ipinagpatuloy:

Isang madilim na kabanata ang pumipilit na makapasok sa ating masalimuot na kasaysayan. Umaasa at nananalangin ako na sana ang malagim na gabing ito na tumatabing sa ating minamahal na bayan ay kagyat na matapos. Ikinalulugod ko ang makasama kayong lahat.⁵

Hindi makapaniwala si Sen. Ambrosio Padilla, at inuusal habang hinihitit ang kanyang pipa, “Hindi maaari ito!”

Paulit-ulit na tanong ni Sen. Arturo Tolentino kay Ninoy, “Sigurado ka, *Brod?* Sigurado kang Martial Law na?”

Nakapagtataka sa marami, hinulaan na ng oposisyunistang si Ninoy na idedeklara ng Pang. Ferdinand Edralin Marcos ang Batas Militar upang mapanatili ang sarili sa kapangyarihan, at bago pa man ang pag-aresto, mayroon nang mga tumawag sa kanya upang balaan siya na aarestuhin na siya bilang isa sa pinakamatinding kritiko ng pamahalaan, subalit hindi siya tumakas.

Dumating sa silid ang grupo ni Kol. Romeo Gatan ng Philippine Constabulary, ang mismong *protégé* ni Ninoy noong siya ay gobernador ng Tarlac at si Gatan naman ay ang hepe sa lalawigang iyon. Matapos magpaumanhin sa mga nasa silid, iniabot niya kay Ninoy ang isang brown envelope na nagtataglay ng isang xerox na kopya ng *arrest and detain order* na pirmado ng Kalihim ng Tanggulang Bansa Juan Ponce Enrile. Sinabi ni Ninoy na sasama lamang siya kung ilalabas nila ang orihinal na dokumento, ngunit ipinilit ni Kol. Gatan na mismong ang Pang. Marcos ang nag-utos sa kanya na siya ay arestuhin. Maaaring dumanak na ang dugo sa tagpong iyon subalit napigilan niya ang kanyang mga gwardiya, “Tahimik lang kayo, mga bata! Huwag kayong kikilos!” At sinabihan ang hepe nila na si Ros Cawigan na umuwi at sabihan si *Ma’am* (ang kanyang kabiya na si Corazon, o Cory, na magiging unang babaeng pangulo ng Pilipinas).

⁴ Binuo ang tagpo sa bahaging ito mula sa mga isinulat nina Primitivo Mijares, *The Conjugal Dictatorship of Ferdinand and Imelda Marcos I* (San Francisco: Union Square Publications, 1976), pp. 63-64; at Alfonso P. Policarpio, Jr., *Ninoy Aquino: The Willing Martyr* (Quezon City: Isaiah Books, 1986) p. 124.

⁵ *A dark chapter is inserting itself once more into our troubled history. I hope and pray that the dark night descending upon our beloved country would come to an early end. It's been nice being with you gentlemen.*

Itinanong ni Ninoy kay Kol. Gatan, “May magagawa ba ako?”⁶

Sagot ni Kol. Gatan, “Wala na po, sir, pasensya na po, sir.”

Nagpaalam si Ninoy sa kanyang mga kasamahan sa Kongreso, na isasara rin ni Marcos matapos noon. Sumakay siya kasama si Kol. Gatan sa kanyang kotse. Nagpaalam si Ninoy, “Kung puede, tatawagan ko lang ang asawa ko sa radio-*phone* ko para malaman niya kung ano ang nangyari sa akin.” Pumayag naman ang kolonel.

Nang makakonekta, kanyang ibinalita sa kabiyak na si Cory, “Makinig kang mabuti, idineklara na ang Batas Militar. Naaresto ako at dinadala ako ngayon sa Kampo Crame.”

Si Ninoy ang pinakauna sa maraming pag-aresto na naganap noong gabing iyon. Kinaumagahan, nagising ang Pilipinas ng walang radyo, walang TV, at walang dyaryo. Makalipas ang ilang oras, nagkaroon ng signal sa Channel 9 na pagmamay-ari ng kaibigan ng pangulo—ang Amerikanong kartuns na *The Wacky Races*.⁷ Sa kainitan ng labanan nina Dick Dustedly at Penelope Pittstop, naputol ang programa at tumambad sa telebisyon si Kalihim Francisco Tatad, binabasa ang Proklamasyon 1081 na nagsasailalim sa bansa sa Batas Militar. Sinundan siya ni Pang. Marcos na nagsabing ginagawa niya ito upang iligtas ang demokrasya mula sa kamay ng isang nagbabadyang rebolusyong komunista.

Ayon kay Ninoy, “Sa araw na iyon, namatay ang demokrasya.” Para sa kanya, hindi lamang ang partikular na gabing iyon ang malagim, bagkus simula simula pa lamang iyon ng isang mahabang-mahabang gabi. Mapipiit si Ninoy at hindi makikita ang buwan at mga bituin sa loob ng pitong taon at pitong buwan.

Totoong hindi lamang siya ang nagdusa at nakipaglaban sa madilim na panahong iyon, subalit siya ang itinuring na simbolo sapagkat maging sa loob ng piitan at sa kabila ng panggigipit ng mga nagpiit sa kanya, nakuha niyang lumaban sa rehimen sa kanyang mga paraan. Itinuturing siyang tanglaw sa dilim dahil sa kanyang tapang at damdaming makabayan. Tutuklasin ng papel na ito ang pagkatao ni Ninoy bago ibagsak ang Batas Militar, at ang kinahinatnan ng kanyang pagkakakulong sa pagkatao niyang ito. Hihimaymayin ng din ang mga salik na maaring pinagmulan ng katapangang ito—katapangang kanyang dinala hanggang sa kamatayan sa tarmac noong Ika-21 ng Agosto, 1983, at ipinagpatuloy naman ng kanyang mga kababayan sa kanilang pagmartsa sa landas patungong EDSA noong Pebrero, 1986.

II. Trapo Ring Katulad ni Marcos

Ayon sa historyador na si Zeus A. Salazar, may kaibahan ang Kanluraning konsepto ng “heroé” na isang hindi pangkaraniwang nilalang at may preokupasyon sa sariling *persona*, sa pananaw ng ating bayan sa bayani na “isang nagkukusang makipagtulungan nang walang anumang bayad sa mga gawaing pangkomunidad..., nakapaloob sa kanyang sariling grupo at

⁶ *Do I have any choice?*

⁷ “Siglo, Isandaang Taong Paggunita, Episode 10: Sa Ikaunlad ng Bayan...”, ipinalabas sa RPN 9 noong Ika-21 ng Setyembre, 1998.

nakatuon lamang at tangi sa pagpapaibayo ng interes ng grupo.” Dagdag ni Salazar na sa Pilipinong konsepto ng bayani, “mas pinahahalagahan ang pagpapakita ng kababaang-loob at ang pagiging katulad lamang ng ibang kasama.” Tulad ng mga “heroé” sa Mitolohiyang Griyego, at maging sa ating mga kathang-isip na bayani sa ating mga epiko, si Ninoy ay ekstra-ordinaryo, *superhero*, at hindi perpekto.

Masasabing isang *enfant terrible* si Benigno Servillano Aquino, Jr.—*wonder boy*—mabilis ang kanyang pag-imbulog sa pambansang kamalayan. Ilang taon lamang matapos na isilang sa isang prominenteng pamilya sa Concepcion, Tarlac noong Ika-27 ng Nobyembre, 1932, tila nagmamadali na siyang makilala: Sa gulang na 15, matinik na reporter ng pinakatanyag na dyaryo sa bansa, ang *Manila Times*; sa gulang na 17, pinakabatang *war correspondent* sa Digmaan sa Korea; sa gulang na 22, pinasuko niya ang Supremo ng komunistang Hukbong Mapagpalaya ng Bayan, Luis Taruc.⁸

Si Sen. Ninoy Aquino, ang Dakilang Tarlakin, sa mga lente ni Dick Baldovino
(Mga larawan mula sa *Ninoy: Ideals and Ideologies (1932-1983)*
ng Benigno S. Aquino, Jr. Foundation, 1993.)

Ang kanyang pag-angat sa pulitika ay tunay ring kamangha-mangha: Sa gulang na 22, nahalal siyang pinakabatang alkalde ng Concepcion, Tarlac; sa gulang na 27, nahalal siyang pinakabatang bise gobernador ng Lalawigan ng Tarlac, at sa edad na 29, natalagang pinakabatang gobernador ng nasabing lalawigan; at sa edad na 34, nahalal pinakabatang senador sa kasaysayan ng bansa.⁹ Bilang senador, naging mapangahas siyang kritiko ng Pang. Marcos. Naging sunod-sunod ang kanyang mga talumpati laban sa pamahalaan. Kinatatampukan ito ng kanyang pinakaunang talumpati sa senado, ang “A Garrison State in the Make” na nagpapakita

⁸ Para sa isang detalyadong kasaysayan ng tatlong henerasyon ng pamilyang Aquino, tingnan ang Nick Joaquin, *The Aquinos of Tarlac: An Essay on History as Three Generations* (Mandaluyong: Cacho Hermanos, Inc., 1983).

⁹ Mula sa mga maiikling talambuhay na isinulat nina José Y. Dalisay at Arnold M. Azurin, “Benigno S. Aquino, Jr.: The Making of a Martyr,” sa *Six Modern Filipino Heroes*, Asuncion David Maramba, ed (Pasig City: Anvil Publishing, Inc., 1993), pp. 13-51; at Sylvia Mendez Ventura, *Benigno Aquino* (Manila: Tahanan Books for Young Readers, 1995).

ng pagiging militaristiko ng Pang. Marcos, ang “A Pantheon for Imelda” na tumutuligsa sa diumano’y paglulustay ng Unang Ginang Imelda Romualdez Marcos sa pera ng bayan upang maipatayo ng Sentrong Pangkultura ng Pilipinas, at ang “Operation Sagittarius,” na nagbubunyag sa planong ideklara ang Batas Militar ilang araw bago ito naisakatuparan.¹⁰

Masasabing magkatulad na henyo sa larangan ng pulitika ang magkalaban, at magkasama sa kapatiran (Upsilon Sigma Phi sa Unibersidad ng Pilipinas), na sina Ninoy Aquino at Ferdinand Marcos. Ayon sa mamamahayag na si Teodoro “Teddy” Benigno, sila ang dalawang katangi-tanging mga pinuno na lubos na nakakatanto sa puso at kaluluwa ng mga Pilipino.¹¹ Sa ibang pagkakataon, kanyang sinabi na ang pagtutunggalian ng dalawang pinunong ito ay isang kamangha-manghang panoorin. Ayon pa sa kanya, “Si Ninoy bago mag-Batas Militar ay isang napakahusay na pulitiko, na alam lahat ng galaw. Na marahil, nakagagawa ng mga bagay na nagagawa ng ibang pulitiko sa loob ng ilang araw, sa loob lamang ng isang oras.”¹²

Ayon naman sa mamamahayag na si Federico Pascual, na kaibigan ni Ninoy:

‘Pag tumayo si Ninoy sa senate, may ini-*interpolate* siya, dapat kabahan na yung ini-*interpollate* niya. *Ninoy does his homework.* ‘Pag tumayo iyan, may sasabihin talagang importante. And he has figures rattling off like machine gunfire. Maano yung *memory* niya e. *He was always ready for any important session.* Nag-aaral...At saka yung very *retentive memory* niya, *very useful sa kanya.* Ang dami niyang sinasabi, *you will be surprised* bakit niya alam lahat iyon, walang papel dito (sa ulo) lang.¹³

Ngunit, sa kabila ng kanyang husay, hindi isinilang na bayani si Ninoy. Bilang isang pulitiko maituturing siyang isang tradisyunal na pulitiko (trapo) tulad ni Marcos. Sa laro ng pulitika, masasabing mahusay, kung hindi man masining, ang paggamit niya sa kanyang mga baraha:

Unang baraha—ang kanyang dila. Ginamit niya ang kanyang pagiging popular na mananalumpati at mahusay na negosyador upang mapangalagaan ang kanyang buhay pulitika sa Tarlac, at maging ang Hacienda Luisita na pagmamay-ari ng pamilya ng kanyang kabiyak, na bagama’t malapit sa kung saan malakas ang mga rebeldeng komunista, ay naging mapayapa naman. Ayon na mismo sa kanya, “Isantabi natin ang pulitikal na pagpapaimbabaw, magbigay ka nga ng isang pulitiko sa Gitnang Luzon na kahit minsan ay hindi nakipag-ugnayan sa NPA, upang kumuha ng suporta o kahit man lang upang manatiling buhay?”¹⁴ Ginamit niya rin ang

¹⁰ Benigno S. Aquino, Jr., *A Garrison State In The Make and Other Speeches* (Makati: Benigno S. Aquino, Jr. Foundation, 1985).

¹¹ “Batas Militar: A Documentary on Martial Law in the Philippines,” dokumentaryo ng Foundation For World Wide People Power, ipinalabas sa ABS-CBN 2 noong Ika-21 ng Setyembre, 1997.

¹² *The Ninoy before Martial Law was a very brilliant politician, astute, who practically knew all the moves. Who probably was able to concentrate in one hour what other politicians were able to do in a matter of days.* – “Worth Dying For,” dokumentaryo ng ABS-CBN, ipinalabas noong Ika-21 ng Agosto, 1993.

¹³ Ibid.

¹⁴ *Political hypocrisy aside, can you name one Central Luzon politician who has not dealt with the NPA at one time or another, whether for sympathy or merely as an act of survival?* -Mula kay Yap, Miguela Gonzales, *The Making of Cory* (Lungsod Quezón: New Day Publishers, 1987), p. 27.

kanyang dila upang magwagi sa halalan. Bilang isang *master rabble rouser* sa kampanya, paborito siya ng mga tao at madalas na inihahanay bilang panghuli sa mga magtatalumpati sa madaling araw upang mapanatili ang mga tao.¹⁵ Nilalagyan niya ng kanyang angking *sense of humor* ang kadalasa'y nakakabagot na gawain.

Kung hindi umubra ang kanyang unang baraha, nandyan ang isa pang baraha—ang kanyang *private army*. Kung kinakailangan, pinapanatili nito ang kapayapaan, at inilalagay ang batas sa kanilang mga kamay. Minsan, mismong si Ninoy ang tumugis at humuli *at gunpoint* sa isang pinaghihinahinalang nanggahasa.¹⁶

Ang kanyang pangatlong baraha—ang kanyang pagiging “wais.” Maliban sa paggamit ng “*guns, goons, and gold*” sa tuwing may halalan, naging balimbing din si Ninoy. Ayon sa kanyang *propaganda man* mula 1965-1983, si Alfonso Policarpio, Jr., si Ninoy, diumano, ay isang “*rare breed of politician*” na may moral pampolitika, “*Once a Nacionalista, always a Nacionalista.*” Subalit nang ninais ng Liberal na si Pang. Diosdado Macapagal na makasama ang Nacionalistang gobernador ng Tarlac sa kanyang partido, tumanggi si Ninoy, subalit sa loob ng 18 buwan, kinulang ang probinsiya ng pondo. Kaya lumipat na rin siya. Sa isang talumpating pinamagatang “*Conscience of a Turncoat*” kanyang sinabi:

Aminin man natin o hindi: Ang isang gobernador ay sinusukat hindi sa taas ng kanyang pulitikal na moralidad, kundi sa haba ng kalsadang kanyang napaayos, sa bilang ng mga tulay na kanyang napagawa, sa bilang ng mga silid pampaaralan na kanyang naibigay, sa dami ng protégé na kanyang inalagaan, at sa mga aktwal, pisikal, at materyal na kabutihang kanyang ipinamahagi sa kanyang mga mamamayan.¹⁷

Ang kanyang pang-apat na baraha—ang kanyang karisma. Sa galing ng kanyang bokadura, di nakapagtataka ang karisma ng peryodista at pulitikong ito na mula sa Tarlac. Hindi lamang sa mga tao, kundi pati na rin sa mga babae. Ayon diumano sa isang nakakakilala sa kanya ng lubusan, si Ninoy daw ay isang “*dedicated womanizer*”¹⁸. Habang nililigawan ang noon ay si Bb. Corazon Cojuangco (ang magiging Gng. Ninoy Aquino) sa mga unang taon ng Dekada 50, nakikipagkita rin siya sa iba pang mga kadalagahan. Ayon kay Carmen Navarro Pedrosa, kilalang manunulat ng buhay ni Imelda Marcos, isa si Ninoy sa maraming mga nanligaw sa Rosas ng Tacloban / Lakambini ng Maynila, ang magiging Gng. Ferdinand Marcos.¹⁹ Mismong ang dating Unang Ginang Imelda Romualdez Marcos ang umamin sa aming pakikipagkwentuhan sa kanya na, “*Well, when I was single, and I was pretty, pagdating ko sa Maynila, quite cute siguro [ako], ang daming nanligaw sa akin including Ninoy Aquino.*”²⁰

¹⁵ Policarpio, p. 25.

¹⁶ William C. Rempel, *Delusions of a Dictator* (Boston: Little, Brown, and Company, 1993), p. 22.

¹⁷ *Let's face it: a governor is measured not by the high standards of political morality he upholds, but by the length of road he has built or repaired, the number of bridges he has put up, the number of schoolrooms he has provided, the number of proteges he has accommodated, and by the actual, physical, material benefits he has brought home to his people.* -Mula kay Policarpio, p. 58.

¹⁸ Mula kay James Hamilton Paterson, *America's Boy: The Marcoses and The Philippines* (London: Granta Books, 1998), p. 293.

¹⁹ Carmen Navarro Pedrosa, *The Rise and Fall of Imelda Marcos* (Manila: Bookmark, 1987) p. 70.

²⁰ Imelda Romualdez Marcos, panayam, Ika-26 ng Agosto, 2004.

Sinasabing niligawan din niya ang magandang aktres na si Dorothy Jones, na mas kilala sa pangalang Nida Blanca. Ang kwento ng kanyang pinakaunang pelikula, ang *Korea*, ay isinulat ni Ninoy.²¹

Ang kanyang panlimang baraha—ang kanyang kayabangan. Ayon diumano sa isang nakakakilala ng lubos kay Ninoy, siya raw ay isang “aroganteng SOB.”²² Ayon na mismo sa kanya:

Nang una akong pumasok sa pulitika bilang katuwang ni Pang. (Ramon) Magsaysay, ako ay isang siga-siga. Nang masawi si Pang. Magsaysay, bigla wala nang nakakakilala sa akin. Nang tanggapin ako ni Pang. (Carlos) Garcia, siga ulit ako. Nang matalo si Garcia, hindi na naman ako kilala. Nang isama ako ni Pang. Macapagal, siga ulit ako. Nang matalo si Pang. Macapagal, muli, hindi na naman ako kilala. Alam mo na, minsan nasa itaas ka, minsan nasa ibaba.²³

Ayon sa pambansang alagad ng sining na si Nick Joaquin, nagpakita si Ninoy ng matinding kumpyansa sa sarili sa mga pinaka-*insecure* na bahagdan ng kanyang karera.²⁴ Sa kanyang akda ukol sa mga taon ni Ninoy bilang isang senador, nagbigay siya ng dalawang halimbawa ng kwento ng mga bisita niya sa “kanyang” hacienda (sa hacienda ng kanyang kabiya, ngunit hindi niya babanggitin iyon), at ipagmamalaki ang kanyang mamahaling Arab Stallion, na sinasabing *the best in the orient* at isa sa *Seven Wonders of Tarlac*, at ang kanyang *water-resistant walkie-talkie*.²⁵ Ayon sa isa sa kanyang mga naging bisita noong mga huling bahagi ng Dekada 1960, si Caroline Kennedy:

Nakikitang siya ay isang nasa kakaibang pagtingin sa sarili bilang... ang Tagapagligtas ng Pilipinas. Ngunit kahabagan nawa ng langit ang Pilipinas kapag ang senador, ang kanyang *ego*, ang kanyang walkie-talkie, kasama na ang kanyang \$ 160,000 na Arab Stallion—ay lumipat na sa Malacañang.²⁶

At siyempre, ang kanyang panlimang baraha—ang kanyang ambisyon. Para kay Ninoy, obsesyon ang maging pangulo ng Pilipinas. Ayon mismo sa kanyang kabiya na si Cory, “Si Ninoy, hindi lingid sa kaalaman ng lahat, ay tunay na ambisyoso at nais niya talagang maging pangulo, at lahat ay nakahanda na para sa halalan ng 1973.”²⁷

²¹ Rose Dionson, “Nida Blanca,” *Startalk Movie Magazine* Special Edition 2000, p. 15, 16.

²² Mula kay Paterson, p. 293. SOB – Son of a Bitch. Katumbas sa Pilipino ng Anak ng p***.

²³ *When I first entered public life as assistant to Magsaysay, I was siga-siga. When Magsaysay died, suddenly nobody knew me. Then Garcia took me in, I was again a siga. Garcia lost, I was again an unknown. When Macapagal took me in, I was a siga once more. Macapagal lost, again nobody knew me. You know, the ups and downs, the ups and downs.* -Mula kay Nick Joaquin, “Before The Blow: Ninoy’s Senate Years” sa Benigno S. Aquino, Jr., *A Garrison State In The Make And Other Speeches* (Makati: Benigno S. Aquino, Jr. Foundation, 1985) p. 361.

²⁴ *He was putting on a display of confidence at a most insecure stage of his career.* -Ibid, p 362.

²⁵ Ibid, p 362.

²⁶ *He is obviously under the distinct impression that he is... the Savior of the Philippines. But heaven help the Philippines if the Senator, his ego, and his walkie talkie—along with his \$ 160,000 Arab Stallion—ever move into Malacañang.* -Mula kay Paterson, p. 294.

²⁷ *Ninoy was, as everybody knew, he was very ambitious, and he really wanted to be president. And everything was just planned for that 1973 elections.* -“Batas Militar.”

Ayon sa isang diumano ay nakakakilala kay Ninoy ng lubusan, parehong-pareho ang lebel ng pagiging ambisyoso ng Pang. Marcos at ni Ninoy, at kilala nila ang isa't isa na parang magkapatid.²⁸ Ayon nga kay Roquito Ablan, malapit na *brod* nina Pang. Marcos at Ninoy:

*Ninoy and Marcos were very close in private. All three of us were frat brothers [in UP College of Law's Upsilon Sigma Phi]. When Ferdinand was campaigning in 1969 Ninoy gave a speech condemning Imelda for the wastefulness of her new CCP [Cultural Center of the Philippines] project. The joke is, it was Marcos who edited the speech for him, writing his comments on Ninoy's draft like "More!", "Nothing like strong enough!" and "Sock it to her!" Imelda was furious enough after Ninoy gave the speech even without knowing her own husband had made it still worse. All innocence, Marcos pacified her by saying "Don't worry, sweetheart, we'll get even." It was all a joke. In return, Ninoy supplied Ferdinand during the same campaign with ammunition to score off Osmeña.*²⁹ (Paterson, 293)

Subalit bagama't masasabing magkaibigan nga, maituturing pa ring sagabal si Ninoy sa mga ambisyon ng Pang. Marcos. Ayon kay Federico Pascual:

Nakita ni Marcos kay Ninoy ang taong pipigil sa kanyang pangarap na maging pangulo panghabambuhay. Sa ilalim ng saligang batas sa panahong iyon, si Marcos ay pinapayagan na magkaroon ng dalawang magkasunod na termino. Ngayon, nung second term na niya, wala ano? Oh, anong gagawin niya? Kailangan niyang amyendahan ang saligang batas ngunit hindi magiging madali iyon kasi nandyan si Ninoy, at ang iba pang mga kasapi ng oposisyon. Ngunit kung mayroong taong titindig at magiging sagabal sa plano ni Marcos, si Ninoy iyon, kailangan siyang mailigpit.³⁰

Ayon kay Teddy Benigno:

Wala akong alinlangan na si Ninoy ang magiging susunod na pangulo ng Pilipinas sapagkat ang tanging kandidatong mailalaban ni Marcos laban sa kanya ay si Imelda, noong 1973, dahil hindi na maaring tumakbong muli si Marcos.... Pinulsuhan nila ang bayan at nalaman nilang hindi uubra si Imelda kay Ninoy. Iyon marahil ang nakapagkumbinsi kay Marcos na ideklara ang Batas Militar, dahil kung hindi niya ginawa iyon, magiging pangulo si Ninoy, at nakikita kong kapag siya ay nagging pangulo, at titingnan niya ang mga nagawa ni Marcos,

²⁸ *Every bit as ambitious as Marcos—hell, they knew each other like brothers and had got each other's measure.* -Mula kay Paterson, p. 293.

²⁹ *Ibid*, p. 293.

³⁰ *Marcos saw in Ninoy that man who would stop his dream of becoming President for life. Under the constitution at that time, Marcos was supposed to have only two successive terms. Ngayon, nung second term na niya, wala ano? Oh, anong gagawin niya? He had to change the constitution but that was not easy to do kasi nandyan si Ninoy and the rest of the opposition, in fairness to them. But if there was anybody who stood out as the obstacle to that plan of Marcos, it was Ninoy. He has to be eliminated. —"Worth Dying For."*

aalingasaw ang baho nila. At hindi pa handa sina Ferdinand at Imelda na bumaba sa pwesto.³¹

Malayo sa pagiging bayani at liwanag ang pagkatao ni Ninoy bilang isang pulitiko. Ngunit nagbago ang lahat noong Ika-23 ng Setyembre, 1972.

III. Merry Barkada

Sa madaling araw na iyon ng Ika-23 ng Setyembre, 1972, si Ninoy ang pinakauna sa mga inaresto, at ang pinakamaraming pwersa na sumundo sa kanya. At dinala siya sa *gymnasium* ng Kampo Crame, kung saan isa-isa niyang binati ang mga kasama sa oposisyon na nakulong kasama niya, “*Welcome to the club.*” “Pati ikaw nahuli rin nila.”³² Pabiro niyang kanyaw sa mga kaibigan—na kalaunan ay tinawag na *Merry Barkada*. Umabot sa walong daan ang dinala doon na mga oposisyunistang pulitiko, mga patnugot, mga tagapaghatid ng balita sa telebisyon, mga lider-manggagawa, mga aktibistang radikal at mga kalaban ni Marcos sa kumbensyong pansaligang-batas.³³

Bago magtanghali, binasa ng isang koronel ang pangalan nina Ninoy, mga senador na sina Ramon “Monching” Mitra, Francisco “Soc” Rodrigo, José “Pepe” Diokno; mga mamamahayag na sina Joaquin “Chino” Roces, Teodoro “Teddy” Locsin, Sr., Napoleon “Nap” Rama, Jose Mari Velez, Maximo “Max” Soliven; Voltaire Garcia, at Mahistrado Vicente Rafael. Maluha-luha ang koronel nang kanyang sabihing, “*Please step forward.*” Pabirong binulong ni Ninoy kay Max Soliven, “Eto na, eto na! *Firing squad* na tayo!”³⁴

Pinasakay ang mga tinawag sa isang bus, katuwang ang 18 kotse ng METROCOM (Metropolitan Police Command). Ngunit naglakbay lamang ito ng 200 hanggang 300 yarda sa loob ng kampo. Dinala sila sa isang maliit na gusali. Ayon kay Max Soliven, pabirong sinabi ni Ninoy, “Aba! Dito rin pala tayo sa Crame babarilin.”³⁵ Kinakitaan niya ito ng “*grace under pressure.*”

Sa loob ng gusaling iyon, naglabas ng rosaryo ang tinatawag nilang *monsignor*, si Sen. Rodrigo, “*We have been given a short reprieve,*” at pinangunahan ang pagdarasal ng rosaryo. Matapos noon, sila ay umawit ng “Bayan Ko” at, sa *request* ni Ninoy, inawit din nila ang kanyang paboritong awit, “The Impossible Dream.”³⁶

³¹ *I didn't have any doubt the he will be the next president of the Philippines because the only opponent that Marcos could throw against him was Imelda, 1973, since Marcos cannot succeed himself anymore.... And they took a call, and they found out to see that Imelda hardly rated against Ninoy. Whether that eventually convinced Marcos to declare Martial rule, because if he didn't declare Martial rule, Ninoy would become the next president. And I would imagine that if Ninoy became president and look into what he did, he will find out a lot of garbage. And what Marcos and Imelda did, and they were not ready to leave power.* -Ibid.

³² *So they got you to.* -Mula sa Burton, Sandra, *Impossible Dream: The Marcoses, The Aquinos, and the Unfinished Revolution* (New York: Warner Books, 1988), p. 88.

³³ Lucy Komisar, *Corazon Aquino: The Story of a Revolution* (New York: George Braziller, 1987), p. 38.

³⁴ Mula kay Yap, p. 38.

³⁵ *Aba! We are going to be shot in Crame, after all.* -Mula kay Ibid, p. 38.

³⁶ Komisar, p. 38.

Nakakita si Ninoy ng isang shower sa loob ng gusaling iyon, at siya ay naligo. Tinanong ni Max Soliven, “Bakit ka pa naliligo kung babarilin lang naman nila tayo?”³⁷ Pabirong sagot ni Ninoy, “Di ba para kahit papaano, brod, kikitain ko ang aking tagapaglikha na malinis ako?”³⁸

6:00 ng hapon nang muli silang isakay sa bus, inilabas ng Kampo Crame, at naglakbay sa EDSA. Sa magkabilang bahagi ng kalsada, ang mga tao ay nakalinya upang makita sila.³⁹ Nagkaroon ng pagtigil ng trapiko sa may bandang Shaw Blvd., at ayon kay Nap Rama, sa puntong ito, sinabi ni Ninoy, na kanyang katabi sa bus na:

Alam mo, Nap, tingnan mo ang mga kababayan natin. Alam nilang nagsakripisyo tayo para sa kanila. Alam nila na nakikilaban tayo para sa kanila. Alam nilang nakikilaban tayo para sa demokrasya, ngunit tingnan mo sila, parang walang nangyari, at pinapanood lang nila tayo, tingnan mo sila, walang reaksiyon!⁴⁰

Pagdating ng Buendia, inisip ni Ninoy na sila ay kakanan upang barilin sa Luneta, ngunit sila ay kumaliwa patungo sa kanyang bagong tahanan, ang Fort Bonifacio—ang kanilang “Bonifacio Hilton.” Kinabukasan, isang pari ang dumating sa kanila upang magmisa at dinggin ang kanilang mga kumpisal. Lahat sila, maliban sa “free-thinker” na si Voltaire Garcia, ay nangumpisal. Tila babarilin na nga sila.

Ngunit lumipas ang unang dalawang linggo nila sa Fort Bonifacio, at ang tanging nangyari lamang sa kanila ay ang paghiwa-hiwalayin sila ng mga selda sa iba’t ibang gusali. Kasama ni Ninoy sa isang *cubicle* si Max Soliven. Sa loob ng panahong ito, pinayagan ang mga VIP (Very Important Persons) na bisitahin ng kanilang mga kabiyak araw-araw, magsalita, tumawa, magbasa, magbiro, magdiskusyon, umawit, at mag-ehersisyo.⁴¹

Nang sumunod na linggo, muling pinagsama-sama ang merry barkada sa isang gusali. At kahit ang *newscaster* na si Jose Mari Velez ay nadaig ni Ninoy sa pagbabalita uma-umaga—ng mga pangyayari at ng mga maaaring maganap, di lamang *newscaster*, *forecaster* pa. Pinangungunahan pa niya ang mga asawa nilang magbabalita sa kanila mula sa labas. Inakala nila na may nakatagong radyo si Ninoy, subalit nalaman din nila na katatapos lang pala ni Ninoy na basahin ang aklat na *Coup d’etat* at binabatay niya ang mga prediksiyon sa mga hakbang na ginawa ng mga diktador na nauna kay Marcos.⁴²

Ayon kay Sen. Soc Rodrigo:

Pinagsama-sama kami sa isang maliit na *cell*, kami nama’y nakakapag-usap. Pero after a while, wala na kayong mapag-usapan, e. Magkasama kayo araw at gabi.

³⁷ *What did you want to do that for when we are just going to be shot anyway?*

³⁸ *At least, brod, I’ll meet my Maker clean?* —Yap, p. 38

³⁹ *Ibid*, p. 39.

⁴⁰ *And there was traffic jam somewhere in the junction of Shaw Blvd. And there were the people looking at us. And Ninoy was sitting beside me in the bus, and he would say, ‘You know, Nap, look at our people. They know that we’ve been fighting for them. They know that we sacrifice for them, we’ve been fighting for democracy, and look at them, as if nothing happened, they’re just watching us, look at them, no reaction!’ —“Worth Dying For.”*

⁴¹ Yap, p. 39.

⁴² *Ibid*, p. 39.

Hindi naman kami tinorture *physically*, pero yung isa sa mahirap sa ikaw ay mabilanggo ay yaong tinatawag na *boredom*.⁴³

At lumipas nga ang mga linggo at hindi pa rin nila alam kung bakit nga ba sila nakapiit, at kung kalian sila mapapakawalan. Sa mga panahong ito, natutunan na nilang aliwin ang mga sarili. Nagbinyagan na sila ng kung anu-anong mga pangalan at nakapagbuo ng isang code sa pag-uusap. Halimbawa, sa tuwing gagamitin nila ang salitang *fantastic*, ang kahulugan nito sa kanila ay “no good.” Kaya natuwa naman ang kanilang mga bantay sa tuwing kanilang sinasabi “*The New Society is fantastic*.”⁴⁴

Gumanap din sila ng mga papel sa piitan. Si Ninoy ang naging *kitchen police-chief dishwasher*, habang si Teddy Locsin ang kanyang depyuti, si Don Chino ang kanilang *kitchen general* (tinatawag ring diktador), si Jose Mari ang *chief mess officer* (pinabangong pangalan sa janitor), si Max Soliven ang *think tank*, habang si Nap Rama ang *poet laureate*, si Sen. Diokno ang *general handyman* at si Sen. Rodrigo naman ang *chairman* na tagahiling nila sa kanilang mga bantay, at siya rin ang *monsignor* na kanila naming gabay sa mga bagay na espiritwal. Ayon sa kanila, sila ay nahalal sa isang malinis na halalan.⁴⁵

Sa Ika-40 kaarawan ni Ninoy noong Ika-27 ng Nobyembre, 1972, nagkaroon ng kasiyahan ang mga VIP. May mga nagpadala ng mga pagbati ng maligayang kaarawan, subalit ang “maligaya” ay kahit saan, pwersa sa kulungan. Pati ang “*Life Begins at 40*” niya, sa kulungan din sinimulan.

Ayon kay Sen. Mitra, “Sa piitan, pasisiglahin niya kami. Alam niya na siya ang numero unong preso, na kami ay pakakawalan din, at siya ay mananatili doon upang mabulok.”⁴⁶

Sa tuwing gabi, nakikinig ang mga bantay nila, na karamihan ay Ilokano, sa mga kwento nina Ninoy at Max Soliven ukol sa Digmaan sa Korea at Vietnam na kanilang ibinalita kapwa (*respectively*), at sa rebelyong Huk. Tuwang-tuwa naman ang mga bantay kaya naman minsan sinabi ni Max kay Ninoy, “Mag-ingat ka, *brod*, baka maparatangan ka ng pagbibigay ng *teach-in*, masyado nang naaliw sa atin ang mga bantay natin na iyan.”⁴⁷

At pagkalipas ng dalawa o tatlong buwan, napalitan ang mga bantay at nakasulat pa sa *bulletin board* na bawal nang pagkakausapin ng mga bantay ang mga *bisita*. Sinabi ni Max, “Kita mo na, ang mga kawawang iyon ay maaaring nasa larangan ngayon sa Mindanao—dahil lamang tumawa sila sa mga biro mo.”⁴⁸

⁴³ “Worth Dying For.”

⁴⁴ Yap, p. 40.

⁴⁵ Ibid, p. 40.

⁴⁶ *In prison, he would go out of his way to cheer us up. We know that he was the number one prisoner, and that we would be released sooner or later and that he would only stay there to rot. —“Worth Dying For.”*

⁴⁷ *Watch-out brod. You will soon be accused of conducting teach-ins. Those guards are beginning to like us too much. —Yap, p. 41.*

⁴⁸ *You see, those poor fellows must have been sent to the battlefield in Mindanao just because they laughed at your jokes. —Ibid, p. 41.*

Noong unang linggo ng Disyembre, 1972, natapos ang mga masayang samahan sa piitan ng Merry Barkada. Ayon kay Sen. Soc Rodrigo:

Pagkaraan noon, sa siyam na iyon, lima muna ang *na-release*. Apat kaming naiwan, si Ninoy, si Diokno, si Nap Rama, at saka ako. At pagkaraan ng tatlo, apat na araw, *na-release* kaming dalawa ni Nap Rama, ang naiwan lamang ay si Ninoy at si Diokno. Ako naman, ang ginawa ko, *I ready stood myself as lawyer for Ninoy and Diokno, so I could visit them. Because a lawyer has to visit his client.*⁴⁹

IV. The Aquino Papers

Sa mga pagbisita ng pamilya Aquino kay Ninoy sa Fort Bonifacio, nagkaroon ng pagkakataon si Ninoy na makapagpuslit ng kanyang mga artikulo at mga salaysay na laban sa Batas Militar. Ayon kay Cory Aquino, “Tuwing bumibista kami sa kanya, nakapagsenyas siya kay Ballsy na tumungo sa banyo matapos niyang pumunta doon.”⁵⁰ Doon sa banyo, makukuha ni Maria Elena “Ballsy” Aquino (ngayo’y Cruz) ang mga nakatuping piraso ng mga sulatin ng kanyang ama at ilalagay niya ito sa kanyang bulsa.

Ayon naman kay Kong. Benigno “Noynoy” Aquino, III, anak ni Ninoy at ngayo’y kinatawan ng Ikalawang Distrito ng Tarlac, sa aking pakikipagpanayam sa kanya:

Yung *smuggling* ng sulat naman, grabe nga yun. Ang ginawa ng tatay ko, merong kendi noong araw parang hitsura nung white rabbit, yung nakabalot ano? So, *onion skin* ang ginagamit para manipis na manipis tapos itatype. Irorolyo niya para ang korte parang kamukha nung kendi. Yung balot naman, ingat na ingat ka nung kinuha mo yung laman, parang mukhang *brand new* pa siya, hindi lukot-lukot, tapos irorolyo ulit iyon. Ngayon, parang nakatali ng *tape* yung *onion skin*. Parang ang dating sa akin nun, kung sinong maabutan nito at magkakabukuhan, obligadong lulunin iyon at kainin.⁵¹

Noong Ika-10 ng Enero, 1973, nakapagpuslit si Ninoy ng pitong pahinang sulat na kanyang ipinaabot “To My Co-Workers in the Journalistic Profession.” Pagdating ng Pebrero, sinundan pa niya ito ng iba pa.

Inatasan ni Ninoy si Cory na magbigay ng kopya ng kanyang mga papel sa kanyang *propaganda man* na si Alfonso “Poli” Policarpio, Jr., at kay Robert Chaplen ng *The New Yorker* na nasa bansa noon.⁵² Ayon naman kay Poli, nabigyan rin sina Stanley Karnow ng *The Baltimore Sun*, T.J.S. George ng *Far Eastern Economic Review*, Carl Zimmerman ng *Honolulu Star-Advertiser*, at Theh Chongkhadikij of *The Bangkok Post*.⁵³

⁴⁹ “Worth Dying For.”

⁵⁰ *During our visiting hour, Ninoy had been able to communicate with Ballsy through sign language for her to go to the rest room after he had come from there.* –Mula sa Miriam Grace A. Go, “The Aquino Papers” *Newsbreak* Ika-2 ng Agosto 2002, pp. 10-11.

⁵¹ Benigno “Noynoy” Aquino III, panayam, Ika-8 ng Disyembre, 2004.

⁵² Go.

⁵³ Policarpio, p. 127.

Tanging si Theh lamang ang naglabas ng kabuuan ng mga sulatin. Iniabot ang mga ito ni Poli sa mamamahayag na si Juan Mercado, na ipinasuyo naman nito sa kanyang kaibigan sa Air India upang iabot kay Theh.⁵⁴ Lumabas ito sa isang serye ng tatlong artikulo, isang *world exclusive* na pinamagatang *The Aquino Papers*.⁵⁵ Bagama't magkaibigan na sila Ninoy at Theh at magkakilala na noong peryodista pa lamang siya, sa kanyang pagpapakilala sa mga artikulo, kakikitaan siya ng pagiging balanse:

Maaring itulad sila sa Pentagon Papers, na nagbibigay lamang sa inyo ng isang bahagi ng kwento, dokumentado, ngunit isang bahagi pa rin. Na bagama't ang senador ay nakikita naming nagbibigay ng tapat na pagbabahagi ng kanyang nalalaman, o ng naiisip niyang kanyang nalalaman, hindi dapat ito tingnan bilang tanging katotohanan.... Sa kanyang mga sulatin na ito, nakatulong sa senador ang kanyang pagkakaroon ng kasanayan sa pamamahayag, at ang kanyang paglalahad ng iba't ibang mahahalagang pangyayari ay makikitaan ng propesyunalismo, ngunit kailangang isaalang-alang ng mambabasa na siya ay isang pulitiko na may angking galing sa retorika.⁵⁶

Galit na galit ang Pang. Marcos sa paglabas ng artikulo. Sa pamamagitan ni Kalihim Tatad, sinagot ng Pang. Marcos ang artikulo at ang kanyang tugon ay inilabas din ng Bangko Post. Ayon sa Pang. Marcos:

Ang paglalahad ay nagtataglay ng personal at iba pang mga usaping walang katotohanan na naging bahagi na ng isang pulitikal na diskusyon ilang taon na ang nakalilipas. Walang bagay sa paglalahad na iyon, ang hindi ba binaggit, o sinulat kahit minsan, ng taong nagpadala nito sa *Post*. Naglalayon ito ng isang palitan, sa

⁵⁴ Go.

⁵⁵ Ang laman ng *The Aquino Papers* sa pagsusuma ni Go:

“The Aquino Papers-Day One” talked about how the Philippine peso devalued by 58 percent and the economy plunged after Marcos spent an estimated P900 million in public funds—“20% of the total money in circulation then”—to ensure his reelection. University students were getting restless, and anti-government demonstrations were being mounted despite risks of arrest.

“Day Two” of the series cited the worsening rebellion, by communist guerrillas in Luzon and by Muslims in the South seeking to avenge the execution of 25 of their “brothers.” The slain men had been recruited and trained by the Marcos military allegedly to invade Sabah, the object of a territorial dispute between the Philippines and Malaysia. The mass killing would later be known as the Jabidah massacre.

“Day Three” revealed the details of a “martial law master plan,” prepared by a Marcos think-tank, that landed in the hands of “opposition intelligence operatives.” The master plan gave Marcos seven options to remain in power indefinitely, the last option being the declaration of martial law.

⁵⁶ ...are probably like the *Pentagon Papers*, giving only one part of the story a documented part but still only one part. Although the senator was obviously giving an honest account of what he knows or thinks he knows... [it] must not be taken for gospel truth.... In his clandestine writings, the Senator has been helped by his journalistic training and his accounts of various important events have a professional precision but the reader must keep in mind that he is a politician with great rhetorical skill. —sa Ibid.

ilang mga naresolba ng mga usapin, habang hindi nito tinatalakay kung ano ang kalagayan ng Pilipinas ngayon.... Marahil ilan sa aming mga detenido ay susulat ng kanilang mga alaala, ang iba pa, mga artikulo sa pahayagan.... Hahanap sila ng makikinig sa kanila mula sa labas, sapagkat wala nang nais na makinig sa kanila mula sa kanilang sariling mga kababayan.... Ang tangi lamang naming hiling na ang mga taong kakausap o makikinig sa kanila ay taglayin nila sa kanilang puso ang katotohanan na ang sinuman na hindi nagtataglay ng pagiging inosente ni Socrates, ay maaaring magtaglay naman ng kanyang karunungan.⁵⁷

Marahil hindi pa kontento doon, ang mga may kinalaman sa mga artikulong iyon ay tinuruan niya ng isang matinding leksyon. Ipinabilanggo niya si Poli sa Kampo Crame.

Bigla na lamang ipinatigil ang pagpapahintulot sa pamilya Aquino na bisitahin si Ninoy. Nang tanungin ni Cory ang Katuwang na Kalihim ng Tanggulang Bansa Carmelo Barbero sa kung ano nga ba ang kadahilanan nito, saka pa lamang niya nalaman ang tungkol sa seryeng lumabas sa *Post*.⁵⁸

Ayon sa tumatayong abogado ni Ninoy noon na si Sen. Rodrigo, “...*all of a sudden* nawala sila—nawala si Diokno at si Ninoy sa Fort Bonifacio.”⁵⁹

Ayon sa kwento ni Kong. Noynoy Aquino:

...isinauli sa bahay lahat ng kagamitan niya, pati toothbrush. At yung pag ganung personal belongings ang isinasauli, parang ang dating sa iyo nun.... Parang itinanong pa yata ng nanay ko, “Bakit niyo isinasauli ito?” Sagot sa kanya, “E hindi na po niya kailangan ‘yan!’” E bakit hindi na kakailanganin ang toothbrush, ibig sabihin parang patay na?⁶⁰

V. Laur⁶¹

Sa katunayan, wala ring kaalam-alam si Ninoy na lumabas pala ng buo ang kanyang artikulo sa *The Bangkok Post*.

Ayon kay Cory, sinabihan diumano si Ninoy ng pinuno ng *detention center* na huwag aminin na kanya ang mga artikulo at isinulat lamang ito ng isang *speech writer* upang hindi sila

⁵⁷ *The account raises personal and other false issues which were the subject of much political discussions some years ago. Nothing in that account has not been said, or published at least once, by the man who had sent it to the Post. It seeks an exchange—a polemic—on a number of concluded and closed issues, without ever taking up what is happening in the Philippines today.... Perhaps some of our detainees will write memoirs, others, articles for the newspapers.... They will seek an outside audience, having no one to listen among their own people.... Our only wish is that those who speak and listen to them at this time will bear in their hearts the truth that he who has not the innocence of Socrates is least likely to have his wisdom.* —Mula kay Go.

⁵⁸ Ibid.

⁵⁹ “Worth Dying For.”

⁶⁰ Benigno “Noynoy” Aquino III, panayam, Ika-8 ng Disyembre, 2004.

⁶¹ Maliban banggitin, ang pinaghanguan ng bahaging ito ng papel ay nagmula mismo sa sulat ni Ninoy kay Sen. Soc Rodrigo noong Ika-19 ng Hunyo, 1973 na matatagpuan sa Benigno S. Aquino, Jr., *Testament from a Prison Cell*, second edition, (Makati: Benigno S. Aquino, Jr. Foundation, Inc., 2000), pp. 136-145.

masisi sa kakulangan ng seguridad, ngunit inako ni Ninoy na siya lamang, at siya, ang sumulat ng artikulo.⁶²

Kaya naman, noong Ika-12 ng Marso, 1973, matapos mag-ehersisyo ni Ninoy, siya ay sinabihang magbihis sapagkat sila ay “may pupuntahan,” kaya naman dali-dali siyang naligo. Nang isakay siya sa isang kotse, nandun na si Sen. Diokno. Dinala silang dalawa at isinakay sa isang helikopter na may sagisag ng pangulo. Doon, silang dalawa ay pinosasan at pinirangan.

Inakala ni Ninoy na sila ay dadalhin, kung hindi man sa PANGARAP, ang *Presidential Guest House*, sa mga Kampong Crame o Aguinaldo. Nagbilang siya sa kanyang isipan hanggang 900 (o 15 minuto humigit kumulang) subalit hindi pa rin sila tumitigil. Naisip niya na inilalabas na sila ng Maynila, ngunit saan? Sa Tanay? Sa Fort Magsaysay? Sa Kampo Aquino? Nagdasal siya ng tatlong misteryo ng rosaryo na tumatagal ng mga labinglimang minuto subalit hindi pa rin sila tumitigil. Nang sa wakas ay bumaba sila ng helikopter, isinakay sila sa isang kotse patungo sa isang maliit na gusali sa loob ng Fort Magsaysay sa Laur, Nueve Ecija. Naaamoy pa ni Ninoy na bagong pintura ito. Nang tanggalin ang kanyang piring, nasa loob na siya ng isang maliit na kwarto, mga 4X5 metro ang liit, ang mga bintana ay tinakpan ng plywood. Walang laman ang kwarto kundi isang kamang bakal na walang sapin.

Hinubaran si Ninoy, tinanggal sa kanya ang kanyang *wedding ring*, ang kanyang relo, salamin sa mata, sapatos, mga damit. Saka siya binigyan ng mga panloob. Pinayagan lamang siya ng isang pagkakataon na magpunta sa banyo bawat umaga upang maligo, magsepilyo at labhan ang kanilang mga panloob. Maging ang kanilang mga sepilyo ay tangan-tangan ng mga bantay. Para kay Ninoy, ito ay upang iparamdam sa kanila na walang tutulong sa kanila, na kailangan nilang iasa ang lahat sa kanyang mga bantay. Sa unang ilang araw, inakala ni Ninoy na siya ay papatayin sapagkat inakala niyang ang kanyang mga bantay ay ang notoryus na *Monkees*, isang *death squad* sa Gitnang Luzon.

Wala ring nakakaalam sa mga kapamilya at mga abogado nina Ninoy at Sen. Diokno sa kanilang kinaroroonan, kung patay sila o buhay pa. Ayon kay Kong Noynoy Aquino, “*Dehumanization* [ang] ginawa sa tatay ko, for instance, *very social being* yan, kasayahin niyan, may kausap siya parati, so ginawang *solitary confinement*.”⁶³

Sa pagbabalik tanaw ni Ninoy sa isang talumpati noong Ika-15 ng Pebrero, 1981 sa Wilshire Ebell Theater sa Los Angeles sa California:

Dinala nila ako sa isang kuta sa kabundukan ng Sierra Madre at inilagay nila ako sa isang kahon. T-shirt lang at ang aking pang-ibaba ang meron ako. Tumanggi akong kumain sapagkat iniisip kong maaaring nilalason nila ako. Walang kahit anuman sa loob ng kwarto, walang-wala. At wala akong magawa kundi paglaruan ang aking mga daliri,. At sa pinakaunang pagkakataon sa aking buhay narinig ko ang pagpatak ng bawat Segundo, at binibilang ko ang bawat segundo

⁶² Go.

⁶³ Benigno “Noynoy” Aquino III, panayam, Ika-8 ng Disyembre, 2004.

sa mga minuto, at sa pagmartsa ng minuto sa bawat oras, at ng mga oras sa mga araw, at ng mga araw sa mga lingo, nalaman ko ang kahulugan ng pag-iisa.⁶⁴

Ayon naman kay Cory:

Sa aking palagay, iyon na siguro ang pinakakahiya-hiyang karanasan niya—na isang senador ng republika, na maaaring naging pangulo, hinubdan nang dalhin sa Fort Magsaysay. Ang kanyang salamin, ang kanyang wedding ring, lahat ay tinanggal sa kanya. At binigyan lamang sila ng dalawang pares ng panloob: ang kanyang pang-ibaba at pang-itaas, na ipinalaba sa kanila uma-umaga upang may malinis na maisuot araw-araw.⁶⁵

Hindi alam nina Ninoy at Sen. Diokno kung nasaan sila. Pinagbawalan din silang mag-usap kahit magkatabi pa ang kanilang kwarto. Upang malaman ni Ninoy kung buhay pa ang kasamang senador, aawit ito ng “Ang Bayan Ko” habang si Sen. Diokno naman ay sasagot ng “Bayang Magiliw.” Naririnig din ni Ninoy ay paghilik ng kasama.

Lubos na nalumbay si Ninoy. Sa pagkawala ng kanyang salamin, nagdanas siya ng matinding sakit ng ulo. Dahil wala siyang mabasa o magawa, naalala lamang niya ang kanyang pamilya. Dahil ayaw niyang kumain, binigyan na lamang siya ng anim na *crackers* at tubig araw-araw.

Sa pagkukuwento ni Ninoy sa kanyang *monsignor*, si Sen. Rodrigo: Sa puntong ito ng aking pagkalumbay at pag-iisa, pinagdudahan ko ang katarungan ng Diyos. Naaalala ko ang sinabi mo noon: Hindi natutulog ang Diyos... ngunit sa sandaling iyon nadama ko na siya ay nahihimbing at nagsisiyesta at nangamba akong sa kanyang paggising, wala na ako.⁶⁶

Sa isang panayam sa Amerika, sinabi ni Ninoy, “Nang ilagay ako sa *deep solitary confinement*, wala akong makausap, nalumbay ako, at doon sinimulan kong pagdudahan ang pangunahin kong mga paniniwala. Una sa lahat, mayroon bang Diyos?”⁶⁷ Ano ba ang nagawa niya upang maranasan ang ganitong paghihirap? Bakit raw ang magnanakaw ay namumuhay masaya. “Ito ba ang katarungan?” Tanong niya sa sarili habang hindi makatulog.

⁶⁴ They brought me in a mountain hideout in the Sierra Madre and placed me in a box. I had only my brief and my t-shirt. I refuse to eat because I thought they were poisoning me. There was nothing in the room, barely nothing. And I had nothing to do but twiddle my thumb. And for the first time in my life I heard the ticking of every second, and I was counting every second into minutes, and as the minutes marched into hours, and the hours into days, and days into weeks, I knew what loneliness meant. —Mula sa “Ninoy: The Heart and the Soul.”

⁶⁵ It was also I guess, his most humiliating experience. Here is a senator of a republic, a potential president, stripped naked when he was brought to Fort Magsaysay. His eyeglasses, his wedding ring, everything was taken away from him. He was just issued two sets of underwear: his briefs and his undershirts which he was made to wash every morning so that he could have a clean change everyday. —“Batas Militar.”

⁶⁶ At this point of my desperation and desolation, I questioned the justice of God. I remembered your famous words: Hindi natutulog ang Diyos...but I felt at that moment, he was having a very sound siesta and I was afraid that when he finally woke up, I would have been gone!

⁶⁷ When I was placed in deep solitary confinement, nobody to talk to, I became desperate, and here I started to question the fundamentals of my belief, firstly is there really a God? —“Ninoy: The Heart and the Soul.”

Nagdasal siya ng rosaryo, ngunit hindi ito totoo para sa kanya. Subalit, nang pagnilayan niya ang buhay ni Kristo ayon sa nasasaad sa mga mistero ng Tuwa, Hapis at Lualhati, si Kristo ay naging taong may laman at may buto. Isang taong ang tanging mensahe ay ang pag-ibig, subalit ginantihan ng kamatayan. Ang Diyos na may kapangyarihan sa lahat ng nilalang subalit pinili ang kahihiyan ng koronang tinik na may kababaang loob. At doon niya napagtanto na ang kanyang dinaranas ay wala sa kalingkingan ng dinanas ng Panginoon. Ngayon lamang niya lubos na naunawaan ang tatlong dekada at kalahati na niyang inuusal.⁶⁸

At tila narinig niya ang isang tinig na nagsabi sa kanyang:

Bakit ka umiiyak? Biniyayaan kita ng maraming konsolasyon, mga karangalan at papuring pinagkait sa milyon-milyon mong mga kababayan. Ginawa kitang pinakabatang war correspondent, katuwang ng mga pangulo, alkalde, bise gobernador at senador ng republika, at matatandaan kong kahit kalian hindi mo ako pinasalamatan sa lahat ng mga biyayang ito. Binigyan kita ng magandang buhay, isang dakilang maybahay at magaganda at kamahal-mahal na mga anak. Ngayon na binibigyan kita ng maliit lamang na kalumbayan, umiiyak ka at nagmamaktol na tulad ng isang laki sa layaw!⁶⁹

Nang mapagtanto iyon, si Ninoy ay lumuhod at humingi ng tawad. Sinusubok lamang siya ng Diyos upang ihanda sa isa pang misyon, “Alam ko na lahat ng nangyayari sa mundo ay alam at pinapahintulutan Niya. Alam kong hindi niya ako pagbubuhatin ng bigat na hindi ko kayang pasanin. Mula noon ay isinuko ko na ang sarili ko sa kanyang kalooban.... *Sundin ang loob mo!*”⁷⁰

Matapos noon, sa loob ng siyam na araw, nanalangin si Ninoy ng walang patid. Panalangin niya, “Mahal na Panginoon, nais ko lamang makita ang aking asawa at mga anak ng 30 minuto, matapos noon, maaari na akong mamatay!”⁷¹

Sa ika-siyam na araw ng kanyang pagdarasal, dumating si Cory at ang mga bata, at sinabi ng kapitan ng mga bantay, “*Sir, you have thirty minutes!*”

Paglalarawan ni Noynoy sa kanilang pagbisita sa ama sa Laur:

⁶⁸ Ayon kay Teodoro Benigno:

Laur was really meant to bring him down to his knees. To make Ninoy realize the futility of it all. And he was afraid of being poisoned, or being killed at every minute. And so he resorted to the only power that could help him at that time—the power inside, the power, you see, of religion, the power of Christ, the power of Corpus Christi, the power of the Crucifix.

—“Worth Dying For.”

⁶⁹ *I heard a voice tell me: Why do you cry? I have gifted you with consolations, honors and glory which have been denied to the millions of your countrymen. I made you the youngest war correspondent, presidential assistant, mayor, vice governor and Senator of the Republic, and I recall you never thanked me for all these gifts. I have given you a full life, a great wife and beautiful lovable children. Now that I visit you with slight desolation, you cry and whimper like a spoiled brat!*

⁷⁰ *I knew everything that happens to this world is with His knowledge and consent. I knew he would not burden me with a load I could not carry. I therefore resigned myself to his will... Thy will be done!*

⁷¹ *Dear Lord, I just want to see my wife and children for thirty minutes, after that I can die! —Mula sa “Ninoy: The Heart and the Soul.”*

Tapos yung pagdating mo nga dun, yung sa Magsaysay. Ang dating talaga noong kung saan sila pinipiit ay parang *concentration camp* noong panahon ng Hapon. Tapos walang nakaunipormeng sundalo, puro nakasibilyan, puro mahahaba ang buhok. Sa Gitnang Luzon, noong mga panahon na iyon, mayroong *rightist* na *death squad* na ang pangalan ay Monkees. Ang dating dito puro mga *goons* ang nagbabantay sa kanya. Tapos nung nakita namin ang tatay ko, mataba talaga ang tatay, Santa Claus na wala lang padding, nung makita namin dun, parang patay na nahuhulog.⁷²

Para kay Cory, ang Laur ang pinakamababang panahon ng kabiyak, “Iyon ang unang pagkakataon na nakita kong umiyak si Ninoy. At sa unang pagkakataon n gaming buhay, naisip naming na talagang mga talunan kami.”⁷³

Sa pagbalik ni Ninoy sa Fort Bonifacio matapos ang 30-araw na pagpapakasakit sa Laur, noong Ika-11 ng Abril, 1973, nagiba na si Ninoy. Kung may mabuti raw na naidulot ang pang-aapi ang diktador, ito ang kanyang pagbabalik loob sa Diyos. “*I should owe the tyrant my eternal gratitude.*”

Hindi na siya ang Ninoy na henyong trapo. Sapagkat sa Laur, kanyang iniwan ang mga baraha ng pulitika na mahusay niyang nilaro. Ayon sa kanya:

Sa kalagitnaan ng aking kalumbayan natagpuan ko ang aking pananampalataya at ang aking Diyos,⁷⁴ at doon ko nasumpungan na ako’y walang halaga.

⁷² Benigno “Noy” Aquino III, panayam, Ika-8 ng Disyembre, 2004.

⁷³ *And that was...his lowest. That was the first time I saw Ninoy cried. And for the first time I thought that we were really defeated.* –“Batas Militar.”

Mas marami pang paglalarawan ng pagbisita ng pamilya Aquino, mula kay Ballsy Aquino Cruz: *We didn’t think it was as far as Laur.... It seemed too long especially since we didn’t know where we were going. And then, when we got there, they said that the Diokno’s could be first to see Sen. Diokno, and then we were supposed to wait for our turn. Maybe after, thirty minutes, they went out and for the first time we saw all of them really sad and crying. They were in tears. And we know the Diokno’s to be really so courageous, in each time in Fort Bonifacio, they were always so lively. But just the same with our family, we never wanted to show my dad that we were really feeling so much anger, or bitterness, that we wanted him to give up. And then to show him that life could go on and we could just keep on fighting.*

At mula kay Cory Aquino:

It was really something very unusual, there was chicken wire, and then two feet from that chicken wire which we were facing was another chicken wire, it was like in the form of a trapezoid, and Ninoy was behind that. And here we were, and Ninoy didn’t have his glasses on, and he really looked awful. His hair had grown and that he kept on holding to his trousers, he really looked so haggard. Then, I found out why he was holding on to his trousers, because he have no belt and he had lost so much weight. And then at that meeting, my children started crying and I was surprised that, well I was not crying, but I really felt it, it was the first time that I ever saw him break down. And then he said there were times that he just wanted to die because he feels that he’s just had it...

-Mula sa “Worth Ding For.”

⁷⁴ Ayon kay Ninoy:

A man’s reason has a limit that is why he’s man, that’s why he’s finite. And if he’s man, then how can he comprehend which is not man, which is infinite. So that, if you are finite and limited, you

Nasumpungan kong ang ang lahat ng kaluwalhatian ng senado ay isang libing, na ang kayamanan, kasuotan, pakikipag-ulayaw sa mundong ito, ay walang halaga. At dahil sa napagtantuan kong ito, nawalan na ako ng gana sa kapangyarihan.⁷⁵

Ang dilang kanyang ginamit sa pulitika ay nais niyang gamitin ngayon sa mas mabuting pakay, “Napakabait ng Diyos at binigyan niya ako ng kapangyarihan na mangumbinsi at makapaniwala, at ito ay lubos na nakatulong sa aking karerang pulitikal. Ngayon, nais kong gamitin ang parehong mga biyayang ito sa paghahasik ng Kanyang salita.”⁷⁶

Ang sinserong pagbabago ng kanyang pansariling mga ambisyon tungo sa isang pangarap para sa bayan ay makikita sa bahaging ito ng kanyang talumpati ilang taon ang lilipas habang nasa Estados Unidos:

Mr. Marcos said, “Pero kung talagang gusto ni Aquino, if he really wants to come home and to fight me, I will oblige him, I will also have the constitution amended for him.” (pagtawa ng mga manonood) So I told Mr. Marcos and his people, “Forget me Mr. President, I am through with your politics. Hindi na po ako sasama sa inyong kalokohan (pagtawa ng mga manonood). Nagtayo kayo ng isang lapian, ang pangalan—KBL: Kilusan ng Bagong Lipunan? Mali po iyan—Kilusan ng mga Bingi at Luku-Luko (audience pagtawa ng mga manonood). Hindi na ako sasama diyan. Ako’y tapos na.” I told them, “I am through with politics.” I said, “I would just want to live in peace now.” But I wrote Mr. Marcos and I told him: “While it’s true Mr. Marcos that after eight years in prison I have lost appetite for office. I’m no longer seeking the presidency of this land, I’m not seeking anymore any office in this country. But believe me, I said, when I tell you that while I have vowed never to enter the political arena again, I shall dedicate the last drop of my blood to the restoration of freedom and the dismantlement of your Martial Law!” (palakpakan).

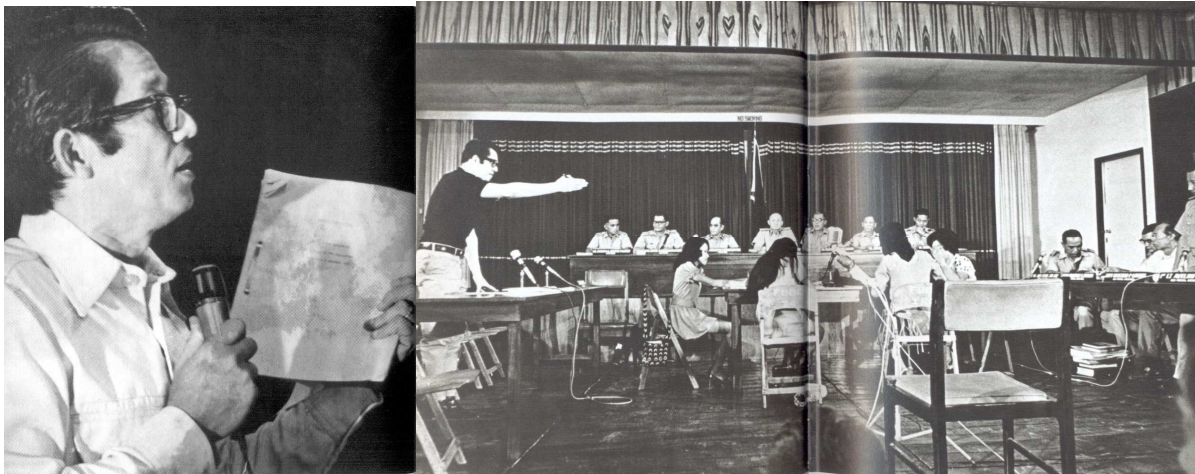
cannot possibly encompass what is unlimited. Man will have to go as far as reason would bring him but at that point, at that abyss, should take a leap in the dark. It’s a matter of faith, in other words, where reason ends, faith begins.

-Mula sa “Woth Dying For.”

⁷⁵ *In the depths of my desolation I discovered my faith and my God. And it was only then that I realized I’m nothing. I realized that all the pomp, the glory of the senate were a funeral, that wealth, that clothing, keeping up with the Joneses was not of this world really. And having discovered that, I have lost my appetite for power. – “Ninoy: The Heart and the Soul.”*

⁷⁶ *God has been so kind to give me the power to convince and persuade, which greatly helped me in my political career. Now, I want to use the same gifts to spread His word.*

VI. Military Commission No. 2 at Hunger Strike

(Mga larawan mula sa *Testament From A Prison Cell* (Ikalawang Edisyon) ng Benigno S. Aquino, Jr. Foundation, 2000)

Pagbabalik tanaw ni Ninoy:

*In '73, a high official of the government asked me, "I-indorse mo na lamang ang New Society, Ninoy, ayus na, ilalabas na kita." When I refused, they advised me, sumulat ka na lang kay Marcos, ask for his forgiveness." E ano naman kako ang kasalanan ko e siya ang nagkasala sa bayan, bakit ako ang hihingi ng tawad?*⁷⁷

Naging matigas ang paninindigan ni Ninoy maging sa hukumang lumilitis kanyang kaso.

Noong Ika-27 ng Agosto, 1973, sa ikalabing-isang buwan ng kanyang pagkakapiit, saka lamang pinatawag si Ninoy upang sagutin ang mga paratang sa kanya ng subersyon (pagiging kasapi ng mga rebeldeng komunista), pagpatay (sa isang kapitan ng barrio na isa sa kanyang mga pinuno), at ilegal na pagtataglay ng armas. Nang siya ay inatasang manumpa sa harapan ng Komisyong Militar Blg. 2, sa pamumuno ni Brig. Gen. José G. Syjuco, hindi niya sinagot kung siya nga ba ay may sala o wala, bagkus siya ay nagtalumpati. Ang talumpating ito ay narinig ng apat na raang mga mamamahayag at manonood na nagsiksikan sa loob ng Bulwagang Moran sa araw na iyon.⁷⁸ Bago magtalumpati, pinayuhan siya ng kanyang abogadong si Sen. Jovito

⁷⁷ "Ninoy: The Heart and the Soul."

⁷⁸ Policarpio, p. 130. Ayon naman kay Cory ukol sa unang araw ng tribunal:

I had to explain to my children that this is what dad has decided on, and then it would be good for us to be there and they were all wanting to be there and, well, my oldest, Ballsy at that time was, almost eighteen, and the youngest was Kris who was two, but we were all there, and then including Ninoy's mother, his brothers and sisters, and my own parents, and my brothers and sisters. But it was really just a nerve racking day. And, you know, starting from the opening, where the sergeant-at-arms shouted, 'Attention!' and the way he shouted it, was my heart beating. But of course, all the time, trying to put a brave front.

-“Worth Dying For.”

Salonga na huwag nang magdagdag sa kanyang inihandang talumpati, at bigkasin siya ito ng mas mabagal upang marinig ang bawat kataga.⁷⁹

Tinawag ni Ninoy ang komisyon na walang pakundangang pagyurak (*conscionable mockery*), sapagkat siya, na isang sibilyan, ay nililitis ng isang tribunal militar sa panahon ng kapayapaan. Wala raw hurisdiksyon ang tribunal sa kanyang mga kaso at ginagawa lamang silang instrumento ng panggigipit ng diktadura.⁸⁰

Ayon kay Teddy Benigno:

Si Ninoy ay nanindigan at sinabing, “Inaakusahan ko ang hukumang ito, inaakusahan ko si Marcos, inaakusahan ko ang mga taong ito na nagtatangkang pabagsakin ako, pero hindi ako babagsak. Hindi niyo ako mapapabagsak.” At sinumpa niya ito sa napakagandang salita na lalaban siya hanggang sa huli.⁸¹

Sa talumpating ito, sinabi ni Ninoy:

Ang aking hindi pakikisangkot ay isang kilos protesta laban sa mga istruktura ng kawalang-katarungan na nagdala sa atin dito. Ito rin ay kilos ng pananampalataya na sa huli magtatagumpay ang tama sa mali, ang mabuti sa masama. Nang may kaabahang loob, sinasabi kong isang pagkakataong para lamang sa ilan ang makibahagi sa pagkakagapos, kapighatian, bawat sakit at paghihirap ni Inang Bayan.⁸²

Ang pinakatampok na bahagi ng talumpati niya ay ang katagang kanyang hiniram mula kay Dolores Ibárruri, isang Kastilang lider komunista na kilala sa tawag na *La Pasionaria*:

Mga ginoo, alam kong kayo ay mararangal na mga tao. Subalit hindi mapapalitan ang katotohanang kayo ay nasa ilalim ng pangulo. Maari ninyong pagpasyahang iligtas ang aking buhay, ngunit maaari naman niyang piliing ako ay mamatay. Ang ilan ay nagsasabing magmakaawa raw ako. Ngunit hindi ito makakayanan ng aking konsyensya. *Mas nanaisin ko pang mamatay ng nakatindig at lumalaban, kaysa mabuhay ng nakaluhod sa kahihyan.*⁸³

⁷⁹ Yap, p. 47.

⁸⁰ Benigno S. Aquino, Jr. “I Will Not Participate” (Talumpati sa harapan ng Komisyong Militar Blg. 2, Ika-27 ng Agosto, 1973) sa *Testament from a Prison Cell*, second edition, (Makati: Benigno S. Aquino, Jr. Foundation, Inc., 2000), p. 151.

⁸¹ *Ninoy stood up and said, “I accuse this court, I accuse Marcos, I accuse people of trying to break me up, but I am not going to break up. You are not going to break me out.” And he swore in very eloquent language that he would fight to the very end. —“Worth Dying For.”*

⁸² *My non-participation is therefore an act of protest against the structures of injustice that brought us here. It is also an act of faith in the ultimate victory of right over wrong, of good over evil. In all humility, I say it is a rare privilege to share with motherland her bondage, her anguish, her every pain and suffering. —“I Will Not Participate,”* p. 151.

⁸³ *Sirs, I know you to be honorable men. But the one unalterable fact is that you are subordinates of the president. You may decide to preserve my life, but he can choose to send me to death. Some people suggest that I beg for mercy. But this I cannot in conscience do. I would rather die on my feet with honor, than live on bended knees in shame. —Ibid, p. 150.*

Sa huli, kanyang sinabi, “Mayroon kayong mga katungkulang dapat niyong gampanan, mayroon naman akong malungot na tadhanang dapat harapin. Minarapat kong piliin na sundin ang aking kalooban at tanggapin ang hatol ng diktador.”⁸⁴

Nang matapos, hindi inalintana ng mga manonood ang mga bantay sa loob ng bulwagan at sila ay naghiyawan at nagpalakpakan.⁸⁵ At dahil sa hindi inaasahang dating (impact) ng kanyang talumpati, ang paglilitis ay sinuspinde *idefinitely*. Ayon sa manunulat na si Charles McDougald, “Tilan lamang ang mga taong may pagkakataon na subukan ang kanilang mga paninindigan, at mas kakaunti ang nakakaangat sa mga pagkakataong ito.”⁸⁶

Sinabi ni Ninoy kay Sen. Salonga makalipas ang ilang oras, “*Prof*, puede na akong mamatay. Wala na akong pakialam kung barilin na nila ako ngayon.”⁸⁷

Sa parehong argumento ng kawalang hurisdiksyon ng Komisyong Militar sa mga sibilyan, inapela ni Ninoy ang kanyang kaso sa Korte Suprema. Sa kabila nito, muling binuksan ang kaso noong Ika-31 ng Marso, 1975. Ilang mga saksi, na kinabibilangan ng mga pulitiko at mga rebeldeng komunista, ang siniyasat sa araw na iyon.⁸⁸ Ayon kay Ninoy:

Maraming mga saksi ang ipinarada sa aking harapan, ni minsan hindi ko sila nakita sa aking tanang buhay. Ngunit itinuturo nila ako, inaakusahan sa mga krimeng hindi ko ginawa. Umamin sila sa mga krimen, sinabi nilang sila’y mga komunista, ngunit pinakawalan sila ng pamahalaan, at ako ang nasa kulungan.⁸⁹

Sa kanyang argumento sa araw na iyon, at sa mga sumunod pa niyang mga pagpapamalas sa hukuman, mapapansing bagama’t hindi abogado, makikita ang galing ni Ninoy sa pakikipagtunggaliang legal. Muli niyang binanggit na hindi siya nagmamakaawa, kundi humihingi ng katarungan. Tinapos niya ang kanyang argumento sa pagsasabing sa kasaysayan, ang mga komisyong military ay notoryus, halimbawa na ang komisyong militar na nagpabitay

Mula sa talumpati ni Dolores Ibárruri sa Pransya noong Ika-8 ng Steyembre, 1938: “*The Spanish people would rather die on its feet than live on its knees.*”

⁸⁴ You have your duties to perform, I have my sad fate to meet. I have chosen to follow my conscience and accept the tyrant’s verdict. –“I Will Not Participate,” p. 151.

⁸⁵ Policarpio, p. 131.

⁸⁶ *Very people ever get the chance to test courage of their convictions and even fewer, when given the chance, rise to the occasion.* - Charles C. McDougald, *The Marcos File* (San Francisco: San Francisco Publishers, 1987) p. 262.

⁸⁷ *Prof*, puede na akong mamatay. *They can shoot me now for all I care.* –Yap, p. 47.

⁸⁸ Ibid, p 47-48. Kabilang sa mga saksing ito ang pulitikong Tarlaqueño na si Max Llorente, na di naglaon ay pinaslang, at sina Kumander Melody, Ligaya, at Pusa. Ayon sa abogado militar ni Ninoy na si Kol. Gonzalo Santos, “*Ninoy was disappointed that some of the people he thought would come to testify for him have not actually indicate their willingness to testify for him.*” –“Worth Dying For.”

⁸⁹ *Many witnesses were paraded before me, I never saw them in my life. And yet they were pointing fingers at me, accusing me of crimes I’ve never committed. They admitted to crimes, they said they were communists, they said they were number three in the Communist hierarchy. And yet the government set them free, and I was in jail.* – “Ninoy: The Heart and the Soul.”

kay Andres Bonifacio, ama ng Katipunan laban sa mga Kastila. “Ngayon, kayo ang aking mga hukom. Sa hinaharap, ang maghuhukom sa inyo ay ang kasaysayan.”⁹⁰

Nang pilitin si Ninoy ng komisyong militar na dumalo sa paglilitis nang labag sa kanyang kalooban, idineklara niya sa isang pahayag noong Ika-4 ng Abril, 1975 sa harapan ng Komisyong Militar Blg. 2 na wala na siyang iba pang magagawa kundi mag-*hunger strike*, bilang isang tahimik na protesta na isang proseso hindi makatao at na naglalayon lamang na siya ay hiyain, “Ginagawa ko ito hindi lamang para sa aking sarili, kundi para sa iba pang mga biktima ng pang-aapi at kawalang katarungan sa kasalukuyan. Kasihan nawa ako ng Diyos!”⁹¹

Sa isang pulong balitaan, binunyag ni Cory ang apat na usaping dinadala ni Ninoy sa kanyang hunger strike:

1. Ang paglilitis ng mga sibilyan sa mga tribunal ng military sa mga diumano ay krimen na ginawa bago ideklara ang Batas Militar.
2. Ang kawalan ng kalayaan ng Hudikatura.
3. Ang kawalan ng tunay na malayang pamamahayag at
4. Ang pang-aapi at pagpapatuloy ng Batas Militar.⁹²

Ngunit nagbingi-bingihan ang Pang. Marcos. Sa pagpapatuloy ng paglilitis, sa tuwing inilalabas siya ng piitan upang magpakita sa komisyong militar, kapansin-pansin ang unti-unti niyang panghihina, hanggang sa tinutulungan na lamang siyang lumakad.⁹³

Winika ng kanyang ina, si Gng. Aurora Aquino, kay Ninoy, “Anak, nais mo bang higitan ang Panginoon?”⁹⁴ Tumutukoy sa 40 araw ng hindi pagkain ni Kristo.

Sa mga panahong ito, si Cory ang nagsilbing boses ni Ninoy sa kulungan. Sa isang sulat ni Ninoy sa kanyang kabiyak, nagpaumanhin siya sa hindi masukat na “kapighatian at kalungkutan” na kanyang idinulot, at nakiusap din siyang unawain na “darating ang panahon sa buhay ng tao na mas pipiliin pa niyang magkaroon ng makabuluhang kamatayan kaysa buhay na walang kahulugan.”⁹⁵ Matapos ang matinding pananalangin at pagkonsulta sa mga *theologist* kung tama lang ba na suportahan ang kanyang asawa sa kanyang hindi pagkain, sinabi ni Cory na, “Dad, gawin mo lang ang dapat mong gawin, kaya kong alagaan ang mga bata.”⁹⁶

⁹⁰ *Today, you are my judges. Tomorrow, history will judge you.* -Benigno S. Aquino, Jr. “I Do Not Ask For Mercy, I Demand Justice” (Argumeto sa Komisyong Militar Blg. 2, Ika-31 ng Marso, 1975) sa *Testament from a Prison Cell*, second edition, (Makati: Benigno S. Aquino, Jr. Foundation, Inc., 2000), p. 151.

⁹¹ *This I do not only for myself but also on behalf of the many other victims of today’s oppression and injustices. So help me God!* -Aquino, Benigno S., Jr. “Hunger Strike” (Pahayag sa Komisyong Militar Blg. 2, Ika-4 ng Abril, 1975) sa *Testament from a Prison Cell*, second edition, (Makati: Benigno S. Aquino, Jr. Foundation, Inc., 2000), p. 188.

⁹² Mijares, p. 302.

⁹³ Burton, p. 96.

⁹⁴ Son, are you trying to outdo the Lord? -Yap, p. 49.

⁹⁵ *There comes a time in a man’s life when he must prefer a meaniful death to a meaningless life.* -Burton, p. 96.

⁹⁶ Yap, 49.

Ayon kay Cory, “Ipinaliwanag sa akin ni Ninoy sa ganitong paraan, sabi niya, ‘Alam mo Cory, nagdurusa ka, nagdurusa ako, at kung nais na ng Diyos na kunin ako, lilisan ako. Sa kabilang banda, kung nais niyang may gawin ako, malalaman din natin.’”⁹⁷

Sa pagbabalik tanaw niya noong 1978, sinabi ni Ninoy, “Ako ay nag-*hunger strike* bilang protesta sa ginawa nila sa akin sa komisyong militar, ngunit higit sa pagiging simbolikong protesta nito, marapat ko lamang aminin na mayroon na akong kahilingan ng kamatayan. Ninais ko nang mamatay.”⁹⁸

Lumipas ang mga araw, sa kabila ng araw-araw na pagpapamisa ng pamilya Aquino, unti-unting bumagsak ang katawan ng maliksing si Ninoy. Nang bisitahin siya ng kanyang kapatid na si Kong. Butz Aquino, ito ang kanyang nakita:

Talagang siya ay lumiit, naging payat. At sa isang tao na kadalasa’y malaki, si Ninoy noon ay tumitimbang ng 190. Nang siya ay makulong, bumaba siya ng mga 155 o 160, napaka-*fit* na niya noon. Ngunit kung makikita mo ang isang katulad niya na bumaba ng mababa pa sa 120 lbs, ay nakakagulat. Nang nagpasya siyang gawin ito, natakot ako na baka magtuloy-tuloy siya.⁹⁹

Sa ika-35 ng araw ng kanyang hindi pagkain, nang nararamdaman na ng pamahalaang seryoso si Ninoy sa pagpapakamatay, lihim siyang dinala mula sa Fort Bonifacio patungo sa Veteran’s Memorial Hospital. Sa pagkakataong iyon, sinabi ni Cory, “Isipin mo na lamang na mahalaga para sa iyo na hindi hilingin ang kamatayan, na manalig tayo sa Diyos. Pero yung naririnig ko kasi na hindi ka nila hahayaang mamatay subalit hindi nila pipigilan na maging lantang gulay ka.”¹⁰⁰

Nang umabot na sa Ika-40 araw ng kanyang hindi pagkain, noong Ika-13 ng Mayo, pagbabalik tanaw ni Cory:

Sabi ko, “Ninoy, siguro ito ang nais ng Panginoon, na itigil mo na ito, at ito ang ika-40 araw.” At sinasabi sa kanya ng kanyang ina, “Ninoy, ang Panginoon nga apatnapung araw na hindi kumain, kaya tama na ito.” At kapistahan iyon ng mahal na birhen ng Fatima, Ika-13 ng Mayo.¹⁰¹

⁹⁷ Ninoy explained it to me this way, sabi niya, ‘alam mo, Cory, I am suffering, you’re suffering and I believe that if God really wants me, then, I will go. But on the other hand, if he intends for me to do something, then we will also know. –“Worth Dying For.”

⁹⁸ I went on a hunger strike as a protest to what they did to me in the military commission, but more than a symbolic protest, I must admit, I had a death wish. I wanted to die. –“Ninoy: The Heart and the Soul.”

⁹⁹ I literally saw him shrink, become thin. And somebody who was always robust, Ninoy at one time probably weighed 190. But during his incarceration, he went down to about 155 or 160, he was already very fit. But to see a person like that go down to less than 120 pounds, is shocking. But when he decided to do this, I was scared that he was going to all the way. –“Worth Dying For.”

¹⁰⁰ And I was telling Ninoy, “Just think that it is important for you not to have a death wish, that let’s just trust in God. But what I have been hearing is that they will not allow you to die, but they will not do anything from becoming a vegetable.” –Ibid.

¹⁰¹ Sabi ko, “Ninoy, siguro this is what God wants, that you stop this, and this is the fortieth day.” And his mother was also telling him, “Ninoy, after all, our Lord fasted for forty days, so tama na ito.” And it was also the feast of Our Lady of Fatima, May 13. –Ibid.

Pagbabalik tanaw ni Ninoy sa araw na iyon:

Sa ika-40 araw, naantig ako ng sulat sa akin ni Padre Dela Costa (Horacio dela Costa, SJ, ang kanyang *confessor*). At kanyang sinabi, “Iniisip mo bang sa pagpapakamatay nagiging matapang ka?” Sinabi niya, “Hindi ka nagiging matapang, duwag ka. Higit na matapang ang magpatuloy mabuhay. Nais mong kumawala, nais mong tumakas, at iyan ay karuwagan. Ang magpatuloy na mabuhay at magpatuloy na lumaban, mas matapang iyon.” At sa huli, kanyang sinabi, “Kung naniniwala ka sa kalooban ng Diyos, huwag mo Siyang pangunahan, hayaan mong masunod ang Kanyang kalooban.”¹⁰²

At muli, isinuko ni Ninoy ang kalooban sa Panginoon, “Nais kong mamatay ngayon, ngunit kung ayaw niyo ako hahayaaang mamatay, tatanggapin ko yun bilang hudyat na nais niyong ipagpatuloy ko ang aking gawain. Sundin ang loob Mo.”¹⁰³

VII. Cory

Nang pansamantalang palayain si Ninoy sa loob ng isang araw noong ika-11 ng Oktubre, 1979 para ipagdiwang ang ika-25 anibersaryo ng kanilang kasal ni Cory. Mula kaliwa: Noy-noy, Pinky, Kris, Ninoy, Cory, Viel at Ballsy. (Benigno S. Aquino, Jr. Foundation)

¹⁰² *On the fortieth day, I was struck by that letter of Fr. Dela Costa to me. And he said, “Do you think by trying to die you are being courageous?” He said, “You’re not being courageous, you’re a coward. It is more courageous to go on living. You’re opting out, you’re escaping, and it’s an act of cowardice. To continue living and to continue fighting, it is more courageous.” And ultimately, he said, “If you believe in the divine will, do not interfere with his will, let his will be done.” –“Ninoy: The Heart and the Soul.”*

¹⁰³ *I want to die today, but if You do not allow me to die, I’ll take it You want me to continue my work. Your will be done. –Burton, p. 98.*

Katuwang ni Ninoy sa lahat ng ito ang kanyang kabiya na si Cory Aquino.

Simple lang naman ang nais ni Cory nang pakasalan si Ninoy, isang matahimik na buhay. Mahalaga para sa kanya ang kanyang *privacy*. Sa aking pakikipagpanayam kay Cory, kanyang sinabi, “Mahal talaga [ni Ninoy] ang pulitika at siya ay isang taong mahilig makisalamuha. Sa totoo lang, isa akong pribadong tao. Pinapahalagahan ko ang aking *privacy*, sa katunayan nga, hanggang ngayon, pinapahalagahan ko ito.”¹⁰⁴

Hindi marahil naasahan ni Cory na aabot ang lahat sa ganito. Subalit, sa kabila ng pagkakakulong ni Ninoy, hindi siya sumuko. Sa kabila ng kahihiyang dulot ng pagkapkap sa kanya, at minsan paghubad pa, sa bawat pagbisita niya kay Ninoy, hindi ito nakapigil sa kanya na palagiang sumuporta sa asawa.¹⁰⁵ Isa siya sa mga salik na nagpanatiling matatag kay Ninoy.

Nang ang pamahalaan ay pumayag na sa mga *conjugal visit*, nakakasama ni Ninoy si Cory tuwing Miyerkules, Sabado at Linggo. Sa mga gabing ito, madalas ibalot ni Cory sa malalaking kumot ang mga salamin at mga kamera na inilagay sa piitan ni Ninoy upang manmanan ang kanyang mga gawain. Minsan sinabi ni Ninoy, “Bakit ka pa mahihiya, mag-asawa naman tayo.”¹⁰⁶

Sagot sa kanya ni Cory, “Ngunit nais ko pa rin itong maging pribado.”¹⁰⁷

Mas interesado marahil ang militar, hindi sa kanilang *sex life*, kundi sa kanilang mga pinag-uusapan. Upang kanilang matakasan ang mga nagmamanman sa kanila, kung may nais iparating si Ninoy sa mga kaibigan at mga kababayan, kanya itong isusulat sa isang *magic slate*, at memoryahin ito ni Cory bago niya burahin. Sa susunod na pagbisita, kung may pagtugon mula sa labas, sa ganoong paraan din ipaparating kay Cory ang nais ipaalam sa asawa.¹⁰⁸

Sa paraang ito, si Cory ang naging tinig ni Ninoy sa labas ng kulungan. Sinabi sa akin ni Cory, “Nang makulong si Ninoy, hindi ko na maiiwasan pa ang magkaroon ng mas malawag na pampublikong katayuan.”¹⁰⁹

Ang katapangan ni Cory ay napamalas nang basahin niya ang isang mensahe mula kay Ninoy sa harapan mismo ng Unang Ginang Imelda Marcos sa kaarawan ni Sen. Gil Puyat noong Ika-29 ng Agosto, 1979 sa Manila Hotel.¹¹⁰

At kaalinsabay ng kanyang pagiging tinig ni Ninoy, natuto si Cory ng mga bagay-bagay ukol sa pulitika na sinasabi niyang kanyang nagamit nang siya ay maging pangulo ng Pilipinas. Sa panahong siya ay nakakulong sa piitan na kasama ni Ninoy, tuturuan siya ng asawa kung

¹⁰⁴ *He really loved politics and he was a public person. I'm really a private person. I value my privacy, in fact, I still value my privacy.* - Corazon “Cory” Aquino, panayam, Ika-12 ng Marso, 2003.

¹⁰⁵ Yap, p. 46.

¹⁰⁶ Ibid, p. 46.

¹⁰⁷ *But I still want this to be private.* -Burton, p. 95.

¹⁰⁸ Ibid, p. 95.

¹⁰⁹ *When Ninoy was imprisoned it was a inevitable for me to have a more public, public stance.* - Aquino, Corazon “Cory,” panayam, Ika-12 ng Marso, 2003.

¹¹⁰ Yap, p. 48.

papaano sumagot sa ganitong mga katanungan. Pinilit siya ng asawa na hubdan ang kanyang pagiging pribado at mahiyain upang panatilihin buhay ang oposisyon.¹¹¹ At tulad sa maraming pagkakataon, sa iba't ibang lugar sa buong kasaysayan, mahalaga ang papel ng mga asawa ng detinido sa pakikipaglaban para sa kalayaan.

Bilang pagkilala ni Ninoy sa buong suporta na ibinibigay ng kanyang asawa, sumulat si Ninoy ng dalawang tula.

Bilang sorpresa sa Ika-41 kaarawan ni Cory noong Ika-25 ng Enero, 1974, sinulat ni Ninoy ang tulang “Maria Corazon,” kung saan kanyang sinulat, “*Core of my life, impregnable rock, anchorage of the troubled, the worried, the frightened.*”¹¹²

Sa isa pang tula na isinulat ni Ninoy sa Ika-19 na anibersaryo ng kanilang kasal noong Ika-11 ng Oktubre, 1973, kung saan binanggit niya na tatlong beses siyang umibig sa kanyang asawa. Una, noong sila ay bata pa, pangalawa, nang dalhin ni Cory ang kanyang anak, at pangatlo, nang ang kabiya ay nanatiling matapang, na sa kabila ng kanyang pagkakakulong, ay hindi pa rin natinag, “*She became our sole support, wellspring of hope, source of comfort...she emerged our captain in the sea of strife.*”¹¹³ Sa tulang ito, tulad sa marami niyang tula, ipinakita niya ang masamang kalagayan ng ating bayan, “*My only escape is to cling to the woman of my dreams, who gave me a life full of love, a love full of life...She taught me not only to dream but to make dreams alive. Fight on! She says...*”¹¹⁴

Ayon kay Cory, marami ang naiinggit sa kanya dahil sa huling tulang iyon. Sa kanila, kanyang sinasabi na pinagdusahan niya ng malaki ang halaga ng tulang iyon—ang pagkakakulong ni Ninoy sa loob ng pitong taon at pitong buwan.¹¹⁵

Kung si Cory ang isa sa nagpanatiling matatag kay Ninoy, ano ang nagpanatiling matatag kay Cory. Mula sa aking panayam sa kanya:

Una sa lahat, ako’y natutuwa na ako ay nananalangin, at maraming tao ang nananalangin para sa akin at kaagapay ko sa pananalangin at alam kong hindi ko

¹¹¹ Ibid, p. 46.

¹¹² Benigno S. Aquino, Jr., “Maria Corazon,” sa *Ninoy and Cory* (Metro Manila: Cory Aquino, 2001), p. 10.

¹¹³ Benigno S. Aquino, Jr., “I Have Fallen In Love,” sa *Ninoy and Cory* (Metro Manila: Cory Aquino, 2001), p. 18. Ang tulang ito ay ginawan ng awitin ni José Mari Chan ilang taon matapos ang pagkamatay ni Ninoy.

¹¹⁴ Ibid, 21-22.

¹¹⁵ *Ninoy and Cory* (Metro Manila: Cory Aquino, 2001), p. 23. Sa aking panayam kay Gng. Aquino, sinabi niya ang kanyang mga kaisipan ukol sa tula:

Well, first, let me put it in the proper context, he was in prison, ok? And he felt bad that for all our birthdays and family he wasn't working, he didn't have money to buy and he didn't have the chance to go buy gifts for us, so he did what he thought he could do best and so he wrote poems. He wrote poems for...for me, for Viel, for Kris and for his mother, for my mother and all that. So, well, I was very happy that in fact a number of my friends were envious and when they were saying, “Mabuti ka pa...” Sabi ko, “Loca! He was in prison! So gusto niyo pakulong ninyo muna ang mga asawa niyo and you'll have something like that!” Well I was of course, I was very happy and pleased that he recognized, you know, my total support for him.

magagawa ang lahat ng ito kung hindi sa pananalangin. Kaya sa tuwing ako ay tinatanong kung bakit parang tila masaya ako, aking sinasabi, “Sana nga, umaasa akong patuloy akong magkaroon ng payapang kalooban...”¹¹⁶

At paano nga ba niya isasalarawan ang pagsasama nilang mag-asawa, “Lagi ko ngang sinasabi na nailalabas naming dalawa ang pinakamaganda sa bawat isa. Sa aking palagay iyon lamang ang kailangan ng mag-asawa, na sikapin nilang ilabas ang magandang bahagi ng isa’t isa.”¹¹⁷

At iyon nga, ang makikitang nangyari sa mag-asawang Aquino, sa panahon ng kadiliman ng Batas Militar.

VIII. Ang Hatol ng Kamatayan at ang Bagong Ninoy

Nang ipangako ni Psng. Marcos sa Amnesty International na sa lalong madaling panahon, tatanggalin na niya ang mga hukumang militar, naisip ni Ninoy na nais niyang makipag-usap sa kanya. Kaya sinulatan niya ang pangulo upang mabigyan siya ng kaunting oras.

At noong Ika-21 ng Hunyo, 1977, sakay ng isang helikopter, dinala sa Malacañang si Ninoy. Bagama’t mahinahon at maganda ang dalawang oras at kalahating usapan ng dalawang mag-*brod*, na tawag nila sa isa’t isa, nagtagisan ang talas ng isipan ng dalawa, sinusubukan kung hanggang saan sila aabot. Hiningi ni Ninoy na ilipat ang kanyang mga kaso sa hukumang sibilyan. Tumanggi si Marcos, subalit, naglabas siya ng batas na nagpapahintulot na sa paglabas ng hatol, maaari nang iapela ni Ninoy sa Korte Suprema ang kaso.¹¹⁸

Tila bumilis ang kaso, at noong umaga ng Ika-25 ng Nobyembre, 1977, dalawang araw bago ang kanyang kaarawan, dinala muli siya sa Bulwagang Moran at tinanong kung ipagtatanggol na ba niya ang kanyang sarili. Tumanggi si Ninoy at nakiusap na ipagpaliban ang mga pagdinig habang hindi pa napagdedesisyon ang Korte Suprema sa petisyong writ of habeas corpus na nakabinbin pa. Ngunit tumanggi ang komisyon.¹¹⁹ Ayon kay Ninoy, “Wala na!” Kaya ihinanda niya ang sarili na bigkasin na ang isang testamentong dalawang taon niyang pinaghandaan para sa pagsesentensya sa kanya.¹²⁰

Matapos ang isang mahabang-mahabang *recess*, sa oras na 10:15 NG, binasa ang hatol kay Ninoy at sa mga kasama niyang mga rebelde, sina Tinyente Victor Corpus at Bernabe

¹¹⁶ *First I’m so glad that I pray, and so many people pray for me and with me and I know that I could not have done any of these things, if it were not for prayer. So when people ask me na parang you seem to be happy, sabi ko, “I think, I-I hope I’ll continue to have that inner peace...”* -Aquino, Corazon “Cory,” panayam, Ika-12 ng Marso, 2003.

¹¹⁷ *Well, I always say that Ninoy and I were able to bring the best in each other. And I think that’s all that’s necessary for a married couple. To try to bring out the best in each other.* –Ibid.

¹¹⁸ Burton, p. 98,99; at Seagrave, Sterling, *The Marcos Dynasty* (New York: Harper and Row Publishers, 1988), p. 251.

¹¹⁹ Aurora A. Aquino vs. No. L-46909 Military Commission No. 2. (Apela sa Korte Suprema na nagtataglay ng sulat ni Ninoy Aquino), sa *Testament from a Prison Cell*, second edition, (Makati: Benigno S. Aquino, Jr. Foundation, Inc., 2000), p. 226.

¹²⁰ Policarpio, p. 134.

Buscayno alyas Kumander Dante—hatol ng kamatayan sa pamamagitan ng *musketry*. Dali-daling lumisan sa bulwagan ang mga kasapi ng komisyon. Hindi nabigyan si Ninoy ng pagkakataon na bigkasin ang kanyang talumpati.¹²¹

Matapos na matapos ang pagbasa ng hatol, sumulat si Ninoy sa Korte Suprema at sinabing, “Sinusulatan ko kayo ng mag-isa mula sa aking malungkot na piitan. Nahatulan akong mamatay sa pamamagitan ng firing squad sapagkat tumanggi akong makisangkot sa isang proseso na itinuturing kong isang walang pakundangang pagyurak ng katarungan.” Kanyang kinwestiyon ang pangangailangan sa imoral na pagmamadali ng hatol, na kailangan nang ipakita ng Korte Suprema ang kanyang kasarinlan upang mailigtas ang republika.¹²²

Ayon sa kanyang abogadong militar na si Gonzalo Santos:

Hindi ko talaga inasahan na si Ninoy ay mapapawalang sala. Kaya naman may pagkakaintindihan na kami na sa huli, mahahatulan siya. At alam niyang gagawin ko ang lahat, ngunit kahit na gayon, nadama niyang mahahatulan din siya. Siyempre, tulad ng kahit sino pang tao na may damamin rin naman, nalungkot siya sa hatol, kahit alam pa niyang darating talaga iyon, at sa sandaling panahon, ayaw niya itong pag-usapan. Kaso si Ninoy madaling bumangon mula sa gitna ng kalumbayan tungo sa optimismo, kaya sa huli, balik na naman siya sa dating paninindigan, at lumalaban na muli.¹²³

Kaya naman, nang bisitahin siya ng malungkot na pamilya Aquino, matapos ang paghatol, nagulat sila nang makitang masigla si Ninoy, alam niyang hindi pa siya gagawing martir ni Marcos. At ganun nga ang nangyari, sinuspinde ni Marcos ang hatol at pinabuksan muli ang kaso.¹²⁴ Sinasabing ang pagsusupinding ito ay dahil sa pagkapanalo ni Jimmy Carter sa pagkapangulo ng Estados Unidos, na nangangampanya para sa karapatang pantao.¹²⁵

Noong Disyembre, 1977, nabigyan din ng pagkakataon si Ninoy na bigkasin ang kanyang talumpati sa Korte Suprema. Makikita ditto kung ano ang nanatili at nagbago kay Ninoy mula nang siya ay makulong. Matalas pa rin ang kanyang dila sa pag-atake kay Marcos, na tulad

¹²¹ Burton, pp. 99, 100.

¹²² *I am writing you this letter alone in my lonely cell. I have been sentenced to die by firing squad because I refused to participate in a proceeding which I consider a conscienceless mockery of justice.* —“Aurora A. Aquino,” p. 227, 233, 234

¹²³ *I did not really expect that he would be declared innocent. So between the two of us we had this kind of understanding that towards the end, he would be convicted. And he knew that I was going to try best, and despite of my efforts, he felt that he would be convicted. Naturally, just like any other human being subject to emotions, he was disappointed when he was convicted, although he knew it was coming, and for awhile, I think he didn't really want to talk about it. But Ninoy can easily rise from depths of disappointments or depression to optimism, and so ultimately, he was back on his feet, and he was trying to fight all over again.* —“Worth Dying For.”

¹²⁴ “Ninoy: The Heart and the Soul.” Ayon kay Butz Aquino:

Whenever his family visited him, he made it a point to even cheer us up even if we were there to cheer him up. And yet I remember very distinctly when I missed two weeks, of three weeks of visiting him, he would whisper to my ear, “I missed you the last three weeks.” So I knew he was counting on the people who were visiting him.

—“Worth Dying For.”

¹²⁵ Seagrave, p. 251.

noong siya ay senador pa lamang, subalit makikita ang pagbabago ng kanyang adhikain sa kanyang pagdulog sa pangalan ni Mohandas Gandhi at sa kanyang paniniwala sa *non-violence*. Ayon kay Ninoy,

Ang aking tungkulin, nakikita ko, na sabihin sa ating mga kababayan na hindi tayo dapat mangarap lang para sa isang mabuti at makatarungang lipunan. Kailangan nating manindigan na tuparin ang pangarap na ito.... Hiling ko lang na sana may higit na isang buhay ako na aking maibibigay, sapagkat kahit ako'y may isandaang buhay, hindi ko matutumbasan ang pagmamahal at kalinga na ibinigay sa akin ng ating dakilang mga mamamayan.¹²⁶

Sa huling bahagi ng kanyang talumpati, nagbigay pugay siya kay Cory, ang kanyang *“healing oasis in the desert of my prison.”*

Masasabing salik sa pagbabago ng adhikain na ito, maliban sa kanyang pananampalataya, ay ang pagbabasa niya ng aklat sa kulungan. Isiniwalat ni Cory sa aking panayam sa kanya na talagang mabilis magbasa si Ninoy, at pinabibili niya para kay Ninoy ang kahit anong nasa New York Times Best-Seller list at dinadala ito sa kulungan.¹²⁷ Ayon sa isang tala, ang bilang ng mga aklat at babasahin na nabasa ni Ninoy sa kulungan ay aabot sa 2,500 hanggang 3,000 mga tomo,¹²⁸ kabilang na ang mga isinulat nila / tungkol kina Gandhi, Tolstoi, at King, kung saan niya natutunan na bagama't sila ay pawang nabilanggo at naghirap, ngunit hindi sila gumanti.¹²⁹

Ayon kay Ninoy:

Lagi kong sinasabi na si G. Marcos ang orihinal na terorista. Ngayon siya ay nagpapatupad ng karahasan ng estado. Ngunit kung gagamitan natin siya ng dahas, mapapangatwiran lamang niya ang paggamit ng mas matinding karahasan laban sa atin. At dahil mas marami siyang marahas ng mga tauhan, at mas maraming pwersa ng pang-aapi, tayo ang matatalo. Sa madaling salita, ayon kay Gandhi, kung gagamit siya ng karahasan laban sa inyo, huwag mo siyang bigyan ng dahilan upang pangatwiran ang kanyang karahasan. Sapagkat kung hindi ka marahas, kung gayon, sa mata ng tao at sa mata ng Diyos, siya lamang ang may sala.¹³⁰

¹²⁶ *My duty, as I see it, is to tell our people that we must not only dream of a good and just society. We must resolve to make this dream come true.... I wish I had more than one life to give, for even if I had a hundred lives, I would never be able to repay the love and affection bestowed upon me by our great people.* —Benigno S., Aquino, Jr. “My Duty” sa *Testament from a Prison Cell*, second edition, (Makati: Benigno S. Aquino, Jr. Foundation, Inc., 2000), p. 211, 212.

¹²⁷ Corazon “Cory” Aquino, panayam, Ika-12 ng Marso, 2003

¹²⁸ Ayon kay Ninoy, sinabi raw ng Pang. Marcos sa kanya na, “Kinaiinggitan kita, Ninoy, dahil nasa iyo ang lahat ng oras sa mundo. Kapiling mo ang mga aklat na pinakamahuhusay. Wala sa akin iyan dahil lagi akong naliligid ng tao. Narito ka at kapiling mo ang mga pinakamagagaling na mga utak sa mundo.” —“Ninoy: The Heart and the Soul.”

¹²⁹ “Ninoy: The Heart and the Soul.”

¹³⁰ *I've always said that Mr. Marcos is the original terrorist. He is right now employing state violence. But if we use violence against him, he will only justify the use of more violence against us. And since, he has more violent men, he has more forces of repression, we will be the loser. In other words, as Gandhi said, If he uses*

Noon pa man, nais na talagang makipagtulungan kay Marcos ni Ninoy upang ibalik ang demokrasya sa bansa.¹³¹ Noong Ika-11 ng Oktubre, 1979, nang siya ay pinayagang umuwi ng bahay upang ipagdiwang ang kanilang Ika-25 taong pagsasama ni Cory, pinulong niya ang mga kaibigan sa pulitika at mga mamamahayag at iminungkahi na magbuo ng *Council of Elders* na magpapayo sa Pang. Marcos, magtatag ng *coalition government* at matapos noon ay ang pagdaraos ng malinis na halalan.¹³²

Kahit hanggang sa huli, malaki ang tiwala ni Ninoy na magkakapit-bisig sila ni Marcos sa pagbabalik ng demokrasya sa bansa. Sa isang talumpati, kanyang sinabi:

Si G. Marcos ay isang tao, at siya ay may konsyensya. Masasabi ko pa nga na sa kanyang sarili, maaaring iniisip niyang tama ang kanyang mga ginagawa. Kaya naman, ang ating tungkulin at obligasyon ay ang paliwanagan ang kanyang isip. Tungkulin at obligasyon natin na sabihan si G. Marcos na maaaring siya ay mali. Ngunit ang sigurado, si G. Marcos ay isang tao, at hindi ako nawawalan nang pag-asa na maabot rin natin ang kalooban ng kanyang konsyensya.¹³³

Sa ibang pagkakataon, kanyang sinabi sa isang kaibigan “Si Marcos ay siang matalinong tao.... Iniisip pa rin niya ang sasabihin sa kanya ng kasaysayan.... Sa kanyang puso, siya pa rin ay Pilipino.”¹³⁴

Lagi niyang pinapaalalahanan ang Pang. Marcos na kung hindi niya lalansagin ang Batas Militar, siya ay mapapahamak, “Basahin mo ang kasaysayan kaibigan.... Wala pang kahit isang diktador sa kasaysayan ang naghari magpakailanman. G. Marcos, pag-aralan niyo ang mga leksyon ng kasaysayan bago mahuli ang lahat.”¹³⁵ Ngunit nagbingi-bingihan si Marcos sa mga

violence against you, do not give him a reason to justify his violence. Because if you are not violent, then, before the bar of public opinion and before God, he's the only sinner. –“Ninoy: The Heart and the Soul.”

¹³¹ Ayon sa kanyang abogadong militar, si Kol. Gonzalo Santos:

Ninoy told me that he was also asked to sign a document to swear or pledge allegiance to the government of Pres. Marcos. He refused to do that, of course. In reality, Ninoy was conciliatory; Ninoy was willing to work with Marcos. Even during the period of Martial rule. He told me that numerous times. But Ninoy have to work under certain principles, in other words, he would not simply accept the administration of Pres. Marcos as such, he was willing to work with the administration, as he was in reality, Senator of the Republic.

–“Worth Dying For.”

¹³² Ninoy: The Heart and the Soul.”

¹³³ *Mr. Marcos is a human being, and Mr. Marcos has a conscience. I may even concede that in his own fashion, he thinks he's doing right. It is therefore our duty and our obligation to enlighten him. It is our duty and obligation to tell Mr. Marcos that maybe he is wrong. But definitely, Mr. Marcos is a human being and I have not lost hope that we could still reach him in the recesses of his conscience.* –“Ninoy: The Heart and the Soul.”

¹³⁴ *Marcos is a very intelligent man.... He still has his eye on history.... He is still a Filipino at heart.* –

Mula kay Ventura, p. 26.

¹³⁵ Mula sa dalawang magkahiwalay na talumpati ni Ninoy sa Estados Unidos:

This struggle can only mean victory for all of us. It would mean victory because we are different from those that we oppose. Those that we oppose are happy with the material wealth, but for how long? I have written Mr. Marcos letters upon letters and I told him, “Read your history my friend, I have no hatred for you, I only have pity because if you do not see, and you do not remove the

ito. Sinasabing ito ang trahedya ni Marcos, na dahil para sa kanya ang simula at wakas ay ang kapangyarihan, hindi siya naniwalang nagbago na nga si Ninoy. Na hindi na kapangyarihan ang nais niya kundi tunay na pagbabago ng bayan. Na wala siyang kahit na anong hinanakit kay Marcos, inubos na ng piitan. Sinasabi namang ang trahedya ni Ninoy ay patuloy itong naniwala na maaaring mapagbago ng Panginoon sa Marcos, na taglay ng bawat tao si Kristo.¹³⁶

IX. Lakas ng Bayan

Dahil sa presyur ng pamahalaang Amerikano sa pamumuno ni Pang. Jimmy Carter, napilitan ang Pang. Marcos na idaos na ang matagal nang nabibinbing halalan para sa Interim Batasang Pambansa.¹³⁷ Nang imungkahi na *block voting* ang pamamaraan na gagamitin sa halalan, naghimutok si Ninoy:

*That Friday morning at the Batasang Bayan, where they were meeting, and Gov. San Luis of Laguna proposed block voting, I was so stunned that when Jovy visited me at noon I said, "Jovy (Sen. Jovito Salonga), please issue a joint statement in our name, asking and urging our people for a national boycott." Because this is just too much. The government already has all the forces in its command, they have the entire machinery politics, which we do not have. E ngayon, kako, BULOK voting pa, e mamamatay naman kako tayop diyan. E yung bulok voting na iyon isinuka na ng matandang lipunan, e ipalalamon naman sa atin ng bagong lipunan, e huwag naman kakong ganun. So this was the situation. Jovy took my word for it, and he reported to Gerry (Sen. Gerry Roxas) about my reaction, and they issued subsequently press statement.*¹³⁸

Inasahan iyon kay Ninoy. Simula nang Batas Militar, ang bawat halalan na ginanap sa Pilipinas ay nawalan na ng kredibilidad sa oposisyon—Mga lutong Macoy. Ngunit nagbago ang kanyang isipan, "*Later on, I had a rethink. E papaano naman, kako, ako puede makipag-usap sa bayan kung hindi na ako kakandidato rito, e ako rin naman talagang kating-kati nang makipag-usap sa bayan.*"¹³⁹

calluses from your eyes, if you do not remove your blinders, you'll meet the same fate of all the dictators of history." What happened to Mao Tse-tung? His wife is now in jail. What happened to Perón? Isabelita is now in jail. What happened to Franco? He's now forgotten. What happened to the Shah? For all of the things that he did, the monuments to his greatness have already been torn down. There's never been a single dictator in history that has lived forever. And so I tell Mr. Marcos, "Study the lessons of history before it is too late."

And I told Mr. Marcos: Negotiate now when you are still in a position to dictate terms, in other words, it is always good to negotiate when you are still strong. Do not wait when you are already too weak, because by then, they'll be asking for your blood. And because he's brilliant, I anchor my thesis on that point. But then, most probably, I'm going against the tide of history, because no dictator has ever yielded power voluntarily. And so I put the kicker, Mr. Marcos, be unique, be the first tire, and set the record.

-“Ninoy: The Heart and the Soul.”

¹³⁶ Ibid.

¹³⁷ “Batas Militar.”

¹³⁸ Ninoy: The Heart and the Soul

¹³⁹ Ibid.

Matapos ang matinding pakiusapan, pinayagan ng mga pinuno ng Partido Liberal na sina Sen. Salonga at Sen. Roxas si Ninoy na tumakbo, subalit hindi nila ito pinayagan na gamitin ang pangalan ng Partido Liberal. Kaya naman naisilang ang Lakas ng Bayan o LABAN na pinamunuan ni Sen. Lorenzo Tañada, katuwang si Sen. Rodrigo. Si Ninoy ang pangunahing kandidato sa Metro Manila, kasama ang 20 iba pa mula sa iba't ibang sektor—pulitika, serbisyo publiko, at maging mga radikal.¹⁴⁰

Ayon sa praymer ng Laban, hindi pangunahin sa kanila ang manalo sa halalang ito. Ang pangunahin nilang misyon ay ilantad ang kasamaan ng Batas Militar at makapagtatag ng pundasyon para sa isang oposisyon na may direksyon.¹⁴¹

Sumulat si Ninoy sa Pang. Marcos at hiniling na payagan siyang mangampanya upang makausap na niya ang kanyang mga kababayan, kahit nakaposas pa siya sa kamay at paa, subalit tumanggi ang Pang. Marcos.¹⁴² At dahil hindi pinayagan, si Cory at ang kanyang mga anak ang nangampanya kay Ninoy. Dinayo ng mga mamamayan ang mga pagtitipon ng Laban, sikat ulit si Ninoy Aquino. Kinagiliwan ang pagsasalita ng mga anak ni Ninoy, lalo na ang pitong-taong gulang niyang bunso—si Kris, na sinasabing pinagmanahan ng pagiging bibo ng kanyang ama.¹⁴³

Sa sulat ni Ninoy sa mamamayan noong Ika-5 ng Marso, 1978, kanyang sinabi na ang isyu sa halalan ay ang pagpapatuloy ng diktadura ng iisang tao.¹⁴⁴ Kaniyang ipinahatid sa kanyang mga kababayan:

Tulungan niyo ang mga kandidato ng Lakas ng Bayan at tutulungan ninyo ang inyong mga sarili. Kami ay simbolo lamang ng inyong di-pagsang-ayon, ang tagapagdala ng inyong mga hinanakit at mga pangarap. Iboto niyo kami at palalakasin ninyo ang moog ng kalayaan; talikuran niyo kami at itatapon ninyo ang tanging mga susi na maaaring magpalaya sa inyo sa inyong mga kadena.¹⁴⁵

Noong mga unang bahagi ng Marso, 1978, pinaratangan ni Kalihim Enrile si Ninoy na parehong kunektado sa mga rebeldeng komunista at sa Central Intelligence Agency (CIA) ng Amerika sa lingguhang *Face The Nation* ng GTV-4. Matagal nang paratang ang pagiging komunista ni Ninoy na simula noon ay kanyang itinatangi, subalit bago sa pandinig ang pagiging CIA niya. Ang pinagbasehan ni Enrile ay ang mga pinakinggang usapan ni Ninoy sa piitan. Kaya naman humingi siya sa pamahalaan ng parehong pagkakataon sa parehong

¹⁴⁰ Policarpio, p. 148

¹⁴¹ Ibid, p. 148.

¹⁴² Ibid, p. 148.

¹⁴³ Yap, p. 51.

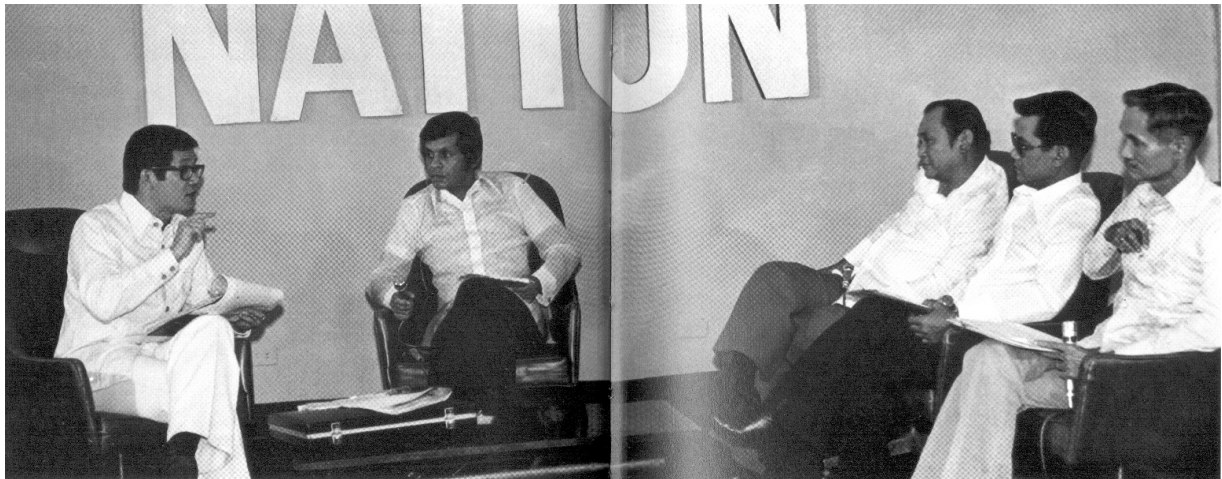
¹⁴⁴ Ano baga ang ating away? *What is the cause for all of these trouble? The reason simply, I believe, that no man, how brilliant this man, can dictate the welfare or the direction of forty-eight million Filipinos.* Ninoy: The Heart and the Soul.

¹⁴⁵ *Help the candidates of Lakas ng Bayan and you help yourselves. We are merely the symbols of your defiance, the vehicles to resentments and your dreams. Elect us and you strengthen the ramparts of freedom; abandon us and you throw away the only keys that may open the locks of your chains.* —Benigno S. Aquino, Jr., “To my beloved countrymen, 5 March 1978” sa Policarpio, p. 159

programa upang ipagtanggol ang kanyang sarili. Pumayag si Marcos at noong Ika-10 ng Marso, 1978, si Ninoy ay kinapanayam ng isang *media panel* na pinangunahan ni Rhonnie Nathanielz mula sa Fort Bonifacio Amphitheater.

Nang ipalabas ang isa at kalahating oras na panayam sa Face The Nation, inabangan ito at pinanood ng halos buong bayan. At kanilang nakita na hindi nagbago si Ninoy—mabilis pa rin siyang magsalita at matalas pa rin ang kanyang isipan. Nautakan niya ang mga mamamahayag na pinag-iinitan siya, at pinuputol niya ang mga katanungan nila upang hindi siya ma-*edit*.¹⁴⁶

Sa programang ito, kanyang pinabulaanan ang kanyang pagiging komunista. Wala raw katibayan na maipakita ang pamahalaan maging sa komisyong military. Sa paratang na siya ay CIA, kanyang sinabi na siya ay nagtrabaho *kasama* ng CIA at ito ay bahagi ng kanyang pagsisilbi sa tatlong pangulo bago si Pang. Marcos, ngunit kailanman, hindi raw siya nagtrabaho *para* sa CIA.¹⁴⁷

(Larawan mula sa *Testament From A Prison Cell (Ikalawang Edisyon)* ng Benigno S. Aquino, Jr. Foundation, 2000)

Ito ay isang bahagi mula sa panayam na iyon ukol sa komisyong militar na nagpapakita nang tapang ng dila ni Ninoy:

Mamamahayag: *Why do you refuse to present evidence in the court?*

¹⁴⁶ Ibid, p. 51.

¹⁴⁷ Ibid, p. 151. Sa isang pulong balitaan matapos ang kanyang panayam sa telebisyon, sinabi ni Ninoy: *If you will recall Sec. Enrile was the one who linked me to the CIA. But how can Sec. link me when he already has in his possession a letter that I've never been to the CIA, now that is the contradiction on his part. Not on my part. He claimed that there were monitored conversations here while in my room, I was talking to a colonel, and I claimed. Now these were bugged conversation. On the basis of that, he now went to the press and says, "Aquino claimed he's a CIA agent. But if he already has a document saying that I have never been a CIA agent by this CIA itself, why did he ever bring it out? To embarrass me to say that I am a liar? In other words, I will no longer go into the hassle of all of these CIA business, I stand by the record of that CIA clearing me that I have never been a CIA agent, or ever been trained by them, so let it be.*

-Ninoy: The Heart and the Soul."

Ninoy: *Ah beautiful. You know, Mr. Marcos is the Commander-in-Chief of the Armed Forces of the Philippines. All of these generals are military officers. Mr. Marcos said I'm guilty by overwhelming evidence. He ordered me to jail for five years. If these officers will say I'm innocent, it's just like saying Mr. Marcos is a liar, and they'll never do that. All I ask Mr. Marcos is send me before an impartial tribunal, not a military officer.*

Mamamahayag: *But you are prejudging all these...*

Ninoy: *E napas na ako, e. If you attend that doggone mission, we stand up, hindi ka pa nakakatayo, denied na motion mo e, e syempre mga heneral iyan e. E pagnagalit si Apo sa kanila edi retirado na sila.*

Rhonnie Nathanielsz: *Wouldn't you think that by making a statement such as that, you really questioning the integrity of all these men?*

Ninoy: *No, it is the circumstance. Rhonnie, kamukha mo, empleyado ka ng NMPC (National Media Production Center), maaatake mo ba si Marcos?*

Rhonnie: *No! I will not attack the president I have no quarrel with him.*

Ninoy: *Ayun na nga e! Because you are also with the NMPC.*¹⁴⁸

Makikita ang lakas ng Laban sa mga mamamayan sa gabi bago ang halalan, Ika-6 ng Abril, 1978. Nang makilahok ang sambayanan sa isang *noise barrage* para sa Laban na nagtagal mula 7:00 NG hanggang madaling araw. Ngunit nang matapos ang halalan, walag kandidatong nanalo mula sa Laban, ang sikat na si Ninoy Aquino ay natalo ng mga di kilalang mga kandidato ng Kilusang Bagong Lipunan (KBL), ang partido ni Pang. Marcos na pinangungunahan ng Unang Ginang.

Noong Ika-8 ng Abril, 1978, mapayapang nagmartsa ang mga pinuno ng Laban, kasama ang 600 iba pa sa Quezon Ave., dala-dala ang dalawang kabaong na kumakatawan sa pagkamatay ng demokrasya. Pagdating ng España, sila ay dinakip ng pulisya at dinala sa Bicutan. Sila raw ay nagsasagawa ng "riot."¹⁴⁹

Tila makakalimutan at mabubulok na nga nang tuluyan si Ninoy sa kulungan. Subalit, sa mga unang bahagi ng 1980, nakisangkot na ang tadhana. Natuklasan na malala na ang sakit sa puso ni Ninoy at maaari niya itong ikamatay. Tumanggi si Ninoy na maoperahan sa Philippine Heart Center ng Unang Ginang at hiniling na siya ay payagang magpagamot sa Amerika. Dali-daling umaksyon ang pamahalaan sa pamamagitan ni Imelda. Pinayagan niya itong umalis kasama ang pamilya noong Ika-8 ng Mayo, 1980, sa pasubaling babalik agad si Ninoy sa Pilipinas matapos magpagamot, at sa Amerika, hindi siya magsasalita laban sa rehimen.¹⁵⁰ Ang

¹⁴⁸ Ibid, at "Batas Militar."

¹⁴⁹ Policarpio, p. 152.

¹⁵⁰ Ang nakatutuwang kwento ni Ninoy ukol sa kanyang pagkakasakit at pagtungo sa Amerika:

I was in prison, as you know, for seven years and seven months. Then on March 18 or March 19 of 1980, while they allowed to run, and they made a little coral for me, they brought me out between eleven and twelve o'clock. Everyday, they brought me out to exercise. On that particular day of March, as I was walking around my little coral, all of a sudden, I developed a chest pain. And then, the pain was so terrible that I sat down and I asked my guard to massage my chest and asked him to bring me back. I called for the army doctors, they checked me, and they said, "Muscle spasm lang po iyan, that's nothing. Just take a rest." And so I rested. But after forty days, I was so weak, I couldn't even take a bath, I was shaking. And I told my doctor, "Look doctor, I don't know your diagnosis, or its accuracy, but I'm very very weak, please bring me to the Philippine Heart Center and get me an examination. That doctor, fortunately, on that morning, after forty days on April 28, his name is Col. Bayani Garcia. Came to my office and said, "Yes, senator," sabi niya, "I will recommend that they bring you to the Heart Center because apparently, you're not getting well. Mr. Marcos has just arrived from Honolulu, I will make my recommendation. And I wrote a letter and I told them, "if you do not bring me to the Heart Center, I will be constrained to appeal to the Supreme Court." And so he said, "No sir, ako na po ang bahala, I will talk to the commanding general. At one o'clock, that day, a knock on my door came and I was given a letter from the commanding general. I thought it was the approval of my request. When I opened the letter it was handwritten note and it said, "My dear Sen. Aquino, it is with deep regret that I inform you, your doctor, Col. Bayani S. Garcia, died of a massive heart attack an hour ago (audience laughing). If you were in my place, here is your doctor telling you that's a muscle spasm, tapos bigla siyang namatay, how would you feel? (audience laughing)

Finally, on May 5, 1980, almost midnight, they took me from my cell and they brought me to the Heart Center, that was a Monday. The doctors at the Heart Center met me, took preliminary test, and they told me, "Senator," they said, "Tomorrow we will begin the battery of tests." And so I slept, but I could not sleep. That was the first time I was brought out of my cell in almost seven years and seven months, and there were beautiful nurses, and the first time I was seeing women in seven years and seven months. (audience laughing) And naturally I was watching my heart as it was palpitating. (audience laughing) But as I sat down after that x-ray, I was just about to zip my coffee, all of a sudden, I got hit again by terrible chest pain that was almost shaking me, and my arm was getting paralyzed. So I told the nurses, "Miss, please bring me to bed." So they brought me to bed and they put all of those gadgets, and all of the sudden the needles where squiggling and they called the doctor, the doctor looked at the tracings, and then after one hour, they came back to me and said, "Mr. Senator, we are canceling all tests." I said, "Why?" "Because we already know what's wrong with you." I said, "What's wrong with me?" "You have blocked heart arteries, and you must undergo an emergency triple bypass otherwise you may die in six days to six months." I told them, "Where can I have my operation?" "Dito lang po sa Heart Center." And that's the Heart Center of Imelda Marcos. (audience laughing) And I asked, "Who can do the operation for me?" The director said, "Ako lang po. There are two other assistants, but I am the only one performing in this center." He was the director of the Heart Center, handpicked also by Imelda. I said, "Doctor, pagpaliban mo na kako, (audience laughing) thank you nalang." (audience laughing) I said, "If they cannot operate on me in America, please bring me back to my cell.

The truth is I did not want them to touch me in Manila. And so there was a crisis. The deputy minister of defense came to my room, he tried to talk me out of my decision, I said, "No." And so finally he said, are you willing to write a letter to Marcos, requesting to be brought to America. I said, "Yes." "E siguro, ikang ganun, mas maganda kung mag-iwan ng dalawang anak mo para maniwalang babalik ka." (audience laughing) And so I wrote my letter to Mr. Marcos and made two covenants, that if I leave, I shall return, and two, that while on America, I should not speak out against his regime, and I also said, I will only bring three of my children with me, that's also true. But of course, the other two were already abroad (audience laughing).

unang pangako ay hindi niya muna tutuparin hanggang 1983, habang ang pangalawa ay talagang hindi naman niya masusunod. Ayon kay Ninoy, “*A pact with the devil is no pact at all.*”¹⁵¹

X. Ang Trapong *Hero* na Naging Bayani: Ang Batis ng Kanyang Katapangan at Paninindigan

Tatlong taon na ang nakalipas matapos niyang lumisan, bumalik si Ninoy sa Pilipinas noong Ika-21 ng Agosto, 1983 upang makipag-usap sa Pang. Marcos, muli, naniniwala siyang makukumbinsi niya ang kanyang *brod* na lansagin ang kanyang diktadura sa mapayapang paraan. Iniwan niya ang magandang buhay sa Boston, Mass. kasama ang pamilya upang pasalangin sa tarmac ng paliparan ng Maynila. Sumabog ang galit ng sambayanan sa walang kahihiyang pagpaslang na ito kay Ninoy habang nasa kamay ng militar, at dalawang milyon ang nakiramay at nakipaglibing sampung araw ang nakalipas.

Kaliwa: Si Ninoy habang itinataas ang bandila ng Pilipinas sa Estados Unidos (Mula sa koleksyon ni Jose D. Calderon); Kanan: Ika-21 ng Agosto, 1983, Manila International Airport (Kuha ni Toshi Matsumoto)

And then my friends, that was a Wednesday, when I wrote that letter, all of a sudden, on Thursday morning, May 8. My wife visited me early in the morning and she told me the hospital is scrawling with METROCOM cars, guards all over the place, “baka ika may magbibisita sa iyo.” Then all of a sudden my guards started jumping, putting their barong tagalog, hiding all of their guns, I said, “Tama, may darating na VIP.” (audience laughing) And then lo and behold the beautiful one ascended into my suite. (audience laughing) She came, and she was really beautiful. (audience laughing) She has not aged, and she sat down and said, naku Ninoy, sabi niya, I’m sorry to see you like that. Hindi ko lang nasabi sa kanya e kayong may kagagawan nito e. (audience laughing) At any rate, I have my bathrobe and I was like this and she talked to me, and we talked to her, and she was very nice about it, and then all of a sudden, after one hour she said, “Would you like to go to America?” Aba’y kako, “Sure, sure! Oo! oo!” (audience laughing) E sa tuwa ko binigay ko pa ang aking kwintas, kako, “Anting-anting ko ito, iiwanan ko na kako dito. (audience laughing) Palayasin na niyo ako, papuntshin niyo ako sa America. Sabi niya, there’s a plane leaving at six o’clock, you can be in that plane.

-“Ninoy: The Heart and the Soul.”

¹⁵¹ Policarpio, p. 169.

Marami ang nagsasabing sa pagkamatay ni Ninoy nagsimula ang paglaban ng sambayanan laban sa diktadura ng Pang. Marcos na nagbunsod sa mapayapang *People Power* na nagpatalsik sa kanya noong Ika-25 ng Pebrero, 1986. Totoong dumami ang nakipaglaban sa diktadura matapos ang pagkakapaslang ni Ninoy, ngunit kung ito lamang ang isasaalang-alang natin, mababalewala ang paglaban ng mga tao na, maging sa kainitan ng Batas Militar, ay lumaban, ang iba ay pinahirapan pa at namatay. Mababalewala rin ang paglaban mismo ni Ninoy, na sa nakita natin sa papel na ito, na mula simula hanggang wakas naging tuloy-tuloy ang pakikibaka sa kabila nang panggigipit.

Marahil, ang pag-uugat ng pakikibaka upang pabagsakin ang rehimen sa pagkamatay lamang ni Ninoy ay sumasalamin sa persepsyong sa panahon ng Batas Militar, si Ninoy ay kinalimutan ng sambayanan. Na hindi alam ng tao ang kanyang pakikibaka sa kulungan. Na ang mga Pilipino ay nagpasindak, at nanatiling tahimik, sa diktadura. Ayon kay Cory Aquino:

I think what was most painful to him was when he would think that, “Ano kaya, naaalala pa ba ako ng mga tao?” And I had to be really brutally frank with him, “Alam mo Ninoy, I’m sorry to say this pero karamihan sa ating mga kababayan talagang tako na takot and they are just concerned about themselves.” But he never gave up, “Ay alam mo Cory, ganyan lamang iyan but if we’re able to show them the way, kung pakikita natin na mayroon pa ring mga matatapatang, at mayroon pa ring mga naninindigan, susunod din sila sa atin.”¹⁵²

Ngunit hindi sumuko si Ninoy. Patuloy siyang naniwala na “[*The Filipino*] is worth dying for.”¹⁵³ Kung nakita lamang niya ang *EDSA People Power*, hindi na siya magtataka.

Minsang sinabi ni Ninoy sa isang talumpati, “Alam kong kahit papaano, makukuha kong muli ang aking kalayaan, marahil hindi sa mundong ito, ngunit sa ibang lugar. At alam kong darating ang panahon, si G. Marcos at ako ay magkikitang-muli, at sa pagkikitang iyon, makukuha ko ang aking nais.”¹⁵⁴

Ang EDSA ang pagpapatuloy ng sagupaan ni Ninoy at ng Pang. Marcos na hindi natapos. Doon sila nagpang-abot. Kung saan si Ninoy, bagama’t namatay na, ay dumami sa pamamagitan ng katapangan ng kanyang mga kababayan. Ayon sa laging binabanggit ni Ninoy mula kay Gandhi, ang katapangan ay nakahahawa.¹⁵⁵ Masasabing sa sagupaang ito nasumpungan ni Ninoy ay kanyang ninanais—ang katapangan at kalayaan ng kanyang mga kababayan.

¹⁵² “Worth Dying For.”

¹⁵³ Policarpio, p. 172. Ayon sa abogadong militar ni Ninoy na si Kol. Gonzalo Santos, “In general, of course, he thought that the public would not react the way the public did, but he was optimistic even with respect to the Filipino people. That’s why he said, “*The Filipino Can.*”

¹⁵⁴ *But I knew that somehow, I will regain my freedom, maybe not in this world, but elsewhere. And I knew that sometime, somewhere, Mr. Marcos and I will meet, and in that meeting, I will have my satisfaction.* –Ninoy: *The Heart and the Soul.*

¹⁵⁵ *Primarily, we do believe that we have to show some examples to our people, as Gandhi said, cowardice is infectious, but courage can also be infectious. We must show our people that there are times that we must sacrifice. It’s very easy to be here in America. It’s easy to become soft in America. Who does not want to enjoy this freedom? So long as the Filipino people are suffering I think it should be more meaningful if we can go back there*

*Kapangyarihang Bayan/ People Power
(Kuha ni Pete Reyes)*

Sa *People Power*, napatunayan lamang ang lagi na niyang sinasabi noon pa man, sapagkat sa *People Power*, hindi iisa ang bayani. Sa *People Power* ang lahat ng nanindigan ay mga bayani. Ang *People Power* ay maituturing din na pagpupugay ng maraming mga bayaning ito sa katapangan ng isang tao—kay Ninoy, na nanatiling mulat ang mata, at naging liwanag sa kadiliman ng gabi. Hindi nakalimot ang Pilipino. Ayon sa mamamahayag na si Jing Magsaysay, “Siya ang dahilan kung bakit wala na si Ferdinand Marcos—si Ninoy Aquino. Kaya masasabing alam ng tao ang kanyang mga ginawa, siya ang naging simbolo ng naaapi.”¹⁵⁶

Nakita ng Pilipino na naging buo ang loob ni Ninoy. Ayon sa aking panayam kay Butz Aquino:

and share their suffering. I do not believe, as I said in a violent confrontation. I do not believe, as I said, that blood should flow. But who knows, that by returning there and willingly sacrifice again imprisonment, I maybe able to touch the conscience of Mr. Marcos and so doing we'll be able to dialogue with him and tell him exactly what some of our people feel. It maybe foolish, but why should it be foolish, I'm only one. If I die, then I die, and there's only one to suffer. But so long as each one of us will be willing to take on the struggle, even if I am imprisoned, even if I die in prison, so long as you will continue the struggle and carry the torch, then I think we'll have better Philippines. —“Ninoy: The Heart and the Soul.”

¹⁵⁶ *He is the reason why Ferdinand Marcos is gone—Ninoy Aquino. So yes, people were aware of what he did, he became the symbol of the oppressed. I mean you know, Ninoy was a human being, he was not perfect. So are other symbols in this world: Kennedy, babaero; FPJ.... Di ba? But they have their qualities, and these are leaders, they lead because of some qualities, because they have vision more than anything else. They have flaws, but they have vision. So Ninoy had a vision, visionary yan. —Jing Magsaysay, panayam, Ika-5 ng Enero, 2005.*

Siguro, si Ninoy merong *perseverance*. Kung ang *ningas cogon* ay ugali natin, siya hindi kasama dun. Kasi nanatili siya, *against all odds*, nanatili sa kulungan, lumaban sa kulungan, buo ang loob, hindi nasiraan ng loob, tuloy-tuloy ang laban ni Ninoy. Kaya kung mayroon siyang binigay na halimbawa, *it is perseverance*. Sabi ko, “*Don’t you get depressed or demoralized or desperate?*” Sabi niya, “*Sure, many times a day, the temptation is there.*” Pero next day, ayan na naman, *type* na naman. So *everyday* daw *that thought comes to him*. Pero he dismisses it.... Buo ang loob niya, pero pagbalik dito, pinatay, namatay, pero buo pa rin ang loob, *all the way until they killed him*. Kumbaga kung karera ng kabayo yan, tumatakbo yan hanggang madapa, hanggang matapos, hanggang mapilayan (tatawa)....¹⁵⁷

Sa ibang pagkakaton, sinabi niya na, “Kahit na nag-iisa, lumalaban pa rin, at may epekto yung kahit na nag-iisa. Kaya kung mayroon kayong ginagawang tama, kahit na nag-iisa kayo, sige lang, kahit maraming pumupuna sa inyo.”¹⁵⁸

Nakita rin ng Pilipino na ang pagiging matapang ni Ninoy ay hindi lamang sa salita, kundi sa gawa—sa loob ng kulungan hanggang kamatayan. Sinabi nga sa akin ni Cory, “Handa si Ninoy na ialay ang lahat lahat para sa bayan hindi lamang sa salita, kundi ipinakita niya ito sa gawa, ibig kong sabihin, na siya ay bumalik (mula sa Amerika) bagama’t lubhang mapanganib sa kanyang buhay, at sa katunayan ay pinatay.”¹⁵⁹

Kung ang People Power ay pagpupugay sa katapangan ni Ninoy, saan naman nagmula ang katapangan niyang ito?

Sa nakita natin sa papel na ito. Makikita na:

-Ipinakita ni Ninoy kasama ang Merry Barkada na ang katapangan niya ay nagmula sa kanyang angking *sense of humor*,¹⁶⁰ at ng kanyang kakayahang umangat sa bawat sitwasyon, kahit sa gitna ng ligalig.

¹⁵⁷ Agapito “Butz” Aquino, panayam, Ika-8 ng Disyembre, 2004.

¹⁵⁸ “Newswatch,” RPN-9, Ika-21 ng Agosto, 1998.

¹⁵⁹ *Ninoy was ready to offer his all for the country and it was just not a matter of...of words but he did it, I mean he came back, even though there was much risk to his life, and in fact, he was killed.* --Corazon “Cory” Aquino, panayam, Ika-12 ng Marso, 2003.

¹⁶⁰ Ilan pang halimbwa ng mga biro ni Ninoy:

The meaning of preventive detention is: If Mr. Marcos thinks that next month you will commit a crime he can now order you arrested so you will not be able to commit your crime (audience laughs). Anong klaseng batas iyan? Iniisip mo palang e nabilanggo ka na e! (audience laughs) Aba’y hayop kako itong batas na ito! E kung totoo ito, e lahat ng lalaki diborsyado na, nag-iisip pa lang magliligaw, patay na sa asawa! (audience laughs) Imagine my friends, if in the mind of Mr. Marcos, he suspects that next week you may commit a crime, the police can arrest you in the Philippines today.

I have been asked by many people what is the actual situation in the Philippines. I think this Japanese explained the situation in the Philippines very well. As you very well know, the Japanese have a difficulty pronouncing their Rs. Manila becomes Manira. And so this Japanese gentlemen stood up and said, “My dear Firipino Peopre, you are very rucky, (audience laughing)

-Ipinakita ni Ninoy sa Laur na ang kanyang katapangan ay nakaugat sa pananampalataya sa Diyos, sa tunay na pagsisisi at pagtalikod sa kasamaan.

-Ipinakita ni Ninoy sa Komisyong Militar Blg. 2 at sa kanyang Hunger Strike na ang kanyang katapangan ay nakaugat sa katwiran, at sa kaalamang ginagawa mo ang nararapat.

-Ipinakita ni Ninoy sa panahon ng kampanya ng Lakas ng Bayan na ang kanyang katapangan ay nakaugat sa kanyang pananampalatayang kung makakausap niya ang Pilipino, sila ay kikilos.

-Ipinakita ni Ninoy sa bawat bahagi ng kanyang pagkakakulong na ang kanyang katapangan ay nakaugat sa pagmamahal at suporta ni Cory at ng kanyang pamilya.

-Ipinakita ni Ninoy ang kanyang tanging mithiin na makalaya ang bayan mula sa diktadura, kahit na mag-isa lamang siya sa paglaban.

Sa nakita natin sa papel na ito, masasabi kong maliban sa kanyang kamatayan, ang pagkakakulong ni Ninoy ang pinakamaningning na bahagi ng kanyang buhay. Marami siyang pagkakataon na piliin ang kalayaan mula sa piitan kung papayag siya na itigil ang pakikibaka laban sa diktadura, ngunit isa siya sa pinakamatagal na naging detenidong pulitikal noong Batas Militar. Dahil dito ay maituturing si Ninoy na isang diamante, na dinalisay sa init ng piitan tulad ni Mahatma Gandhi at Nelson Mandela upang lalong kuminang at magningning, at siya ngang naging tanglaw sa madidilim panahon ng ating bayan.

Dahil sinamahan niya ang bayan sa paghihirap at pakikibaka, ang *hero* na si Ninoy ay naging isang tunay na bayani na hindi hiwalay, kundi kasama ng bayan.

Ang ating tungkulin sa ngayon ay hindi dapat tayo makalimot sa nakaraan, at sa pamamagitan nito, maipagpapatuloy natin ang ningning ng liwanag ni Ninoy Aquino.¹⁶¹

*Ika-31 ng Marso, 2005, 10:42 NG, 112 Bulwagang Tirahan ng Yakal,
UP Diliman, Lungsod Quezon/
Ika-21 ng Agosto, 2011, 12:00 NH, Daang Ocampo, Pook Amorsolo,
UP Diliman, Lungsod Quezon*

*and I consider, he said, the Filipino people the most rucky people in Asia. (audience laughing)
Because you have a president who robs you, and you have a First Lady who robs you more!
(audience laughing)*

-Mula sa "Ninoy: The Heart and the Soul."

¹⁶¹ Iniaalay bilang pasasalamat sa lahat ng mga nagpunyagi para sa akin upang makapagtapos ng aking digri sa Kasaysayan dito sa UP Diliman—ang aking pamilya, Daddy Charles, Mama Vilma, Mitz at Macoy, Lola Ching at lahat ng iba pang kaanak. At sa lahat ng mga naging bahagi ng aking makabuluhang buhay sa pamantasan, lalong-lalo na sa aking mga naging guro, kaklase, *crushes*, at mga kasama sa UP Lipunang Pangkasaysayan at mga Bulwagang Tirahan ng Kalayaan at Yakal. Pinapapurihan ko ang Panginoon sa inyong mga buhay! Kayong lahat ay hindi mabilang na mga biyaya. Para sa inyong lahat ang aking huling papel bilang *undergrad*. Mabuhay kayo! Para sa Panginoon ang lahat ng papuri!

MGA SANGGUNIAN

I. Mga Primaryang Batis:

Aquino, Benigno S., Jr. *A Garrison State In The Make and Other Speeches*. Makati: Benigno S. Aquino, Jr. Foundation, 1985.

_____. "I Have Fallen In Love," sa *Ninoy and Cory*. Metro Manila: Cory Aquino, 2001, p. 18.

_____. "Maria Corazon," sa *Ninoy and Cory*. Metro Manila: Cory Aquino, 2001), p. 10.

_____. *Testament from a Prison Cell*, second edition, (Makati: Benigno S. Aquino, Jr. Foundation, Inc., 2000.

Marcos, Ferdinand E. "Today's Revolution: Democracy," sa *The Democratic Revolution*, Ileama Maramag, ed. Manila: Office Of Media Affairs, 1985, pp. 1-57.

Ninoy and Cory. Metro Manila: Cory Aquino, 2001.

II. Mga Aklat at mga Sanaysay

Burton, Sandra. *Impossible Dream: The Marcoses, The Aquinos, and the Unfinished Revolution* (New York: Warner Books, 1988.

Dalisay, José Y. at Arnold M. Azurin. "Benigno S. Aquino, Jr.: The Making of a Martyr," sa *Six Modern Filipino Heroes*, Asuncion David Maramba, ed. Pasig City: Anvil Publishing, Inc., 1993, pp. 13-51.

Joaquin, Nick. "Before The Blow: Ninoy's Senate Years" sa Aquino, Benigno S., Jr., *A Garrison State In The Make And Other Speeches*. Makati: Benigno S. Aquino, Jr. Foundation, 1985.

_____. *The Aquinos of Tarlac: An Essay on History as Three Generations*. Mandaluyong: Cacho Hermanos, Inc., 1983.

Komisar, Lucy. *Corazon Aquino: The Story of a Revolution*. New York: George Braziller, 1987.

McDougald, Charles C. *The Marcos File*. San Francisco: San Francisco Publishers, 1987.

Mijares, Primitivo. *The Conjugal Dictatorship of Ferdinand and Imelda Marcos I*. San Francisco: Union Square Publications, 1976.

Paterson, James Hamilton. *America's Boy: The Marcoses and The Philippines*. London: Granta Books, 1998.

- Pedrosa, Carmen Navarro. *The Rise and Fall of Imelda Marcos*. Manila: Bookmark, 1987.
- Policarpio, Alfonso P., Jr. *Ninoy Aquino: The Willing Martyr*. Quezon City: Isaiah Books, 1986.
- Rempel, William C. *Delusions of a Dictator*. Boston: Little, Brown, and Company, 1993.
- Rizal, José. *Noli Me Tangere*, Antolina T. Antonio at Patricia Melendrez-Cruz, *trans.* Maynila: Nalandangan, Ink., 1992.
- Seagrave, Sterling. *The Marcos Dynasty* (New York: Harper and Row Publishers, 1988), p. 251.
- Salazar, Zeus, A. "Si Andres Bonifacio at ang Kabayanihang Pilipino," *Bagong Kasaysayan: Mga Pag-aaral sa Kasaysayan ng Pilipinas* Lathalain Blg. 2. Lungsod ng Mandaluyong: Palimbagang Kalawakan, 1997
- Ventura, Sylvia Mendez. *Benigno Aquino*. Manila: Tahanan Books for Young readers, 1995.
- Yap, Miguela Gonzales. *The Making of Cory*. Lungsod Quezón: New Day Publishers, 1987.

III. Mga Peryodiko:

- Dionson, Rose. "Nida Blanca," *Startalk Movie Magazine* Special Edition 2000, p. 15, 16.
- Go, Miriam Grace A. "The Aquino Papers" *Newsbreak* Ika-2 ng Agosto 2002, pp. 10-11.

IV. Mga Bidyo:

- "Batas Militar: A Documentary on Martial Law in the Philippines," dokumentaryo ng Foundation For World Wide People Power, ipinalabas sa ABS-CBN 2 noong Ika-21 ng Setyembre, 1997.
- "Lakas Sambayanan." Narr. by Cesar Montano, documentary by the Foundation For World Wide People Power, 2002.
- "Ninoy: The Heart and the Soul," dokumentaryong isinulat ni Teodoro C. Benigno.
- "Newswatch," RPN-9, Ika-21 ng Agosto, 1998.
- "Siglo, Isandaang Taong Paggunita, Episode 10: Sa Ikauunlad ng Bayan...", ipinalabas sa RPN 9 noong Ika-21 ng Setyembre, 1998.
- "Worth Dying For," dokumentaryo ng ABS-CBN, ipinalabas noong Ika-21 ng Agosto, 1993.

V. Mga Panayam:

Aquino, Agapito “Butz,” Batasang Pambansa, Lungsod Quezón, Ika-8 ng Disyembre, 2004.

Aquino, Benigno “Noynoy,” III, Batasang Pambansa, Lungsod Quezón, Ika-8 ng Disyembre, 2004.

Aquino, Corazon “Cory,” J. Cojuangco and Sons Bldg., Lungsod ng Makati, Ika-12 ng Marso, 2003.

Magsaysay, Jing, ABS-CBN News Center, Lungsod Quezón, Ika-5 ng Enero, 2005.

Marcos, Imelda Romualdez, Pacific Plaza, Lungsod ng Makati, Ika-26 ng Agosto, 2004.